

Бібліотека «Самостійної України»
Випуск 6.

ГОВОРИТЬ ПІДГІР'Я

Розповідь

Володимира Мокловича,

колишнього бойового референта Окружної Команди
УВО в Станіславові.

Списав

ЗИНОВІЙ КНИЩ

Чікаго 1958

Бібліотека «Самостійної України»
Випуск 6.

ГОВОРИТЬ ПІДГІР'Я

Р о з п о в і д ь

Володимира Мокловича,

колишнього бойового референта Окружної Команди
УВО в Станиславозі.

Списав

ЗИНОВІЯ КНИШ

*ви гофр жеру бу авире
жи ми' теодзі; чинковен
Зиновий Книш
Можити, 30 Чикаго 1979*

Чикаго 1958

Всі права застережені.

Printed by
Ukrainian American Printing and Publishing Co., Inc.
2315 W. Chicago Ave.
Chicago 22, Illinois, USA.

Володимир Моклович

П Е Р Е Д Н Е С Л О В О

Здається, недавній ще час, бо нема навіть сорок літ, від коли пролунали перші стріли «Української Військової Організації» над українською землею. А проте «Українська Військова Організація», її постанови й діяння, вже відійшла в історію, хоч ще живуть перші її члени і люди, що були свідками перших її виступів. Нові часи, нові покоління — але стара боротьба українського народу за своє державно-національне визволення. В прожекторах грізної громовиці останньої війни, в непевності першої післявоєнної декади під знаком холодної війни, в політичній безнадійності сучасної нам доби — події з-перед 40 літ змаліли. Не тільки з перспективи бачення, але і в порівнянні з гігантськими змаганнями атомної цивілізації.

Однак «Українська Військова Організація» ніколи не затреться в пам'яті українського народу. Яким би шляхом не йшли далші його політичні і збройні змагання, незаперечним лишитьс'я факт, що саме під прапорами «Української Військової Організації» зібралися бійці, що не втратили віри в свій нарід і надії на його перемогу. Ввесь дальший розвиток національного революційно-визвольного руху, що виявив себе в діях «Організації Українських Націоналістів» «Української Повстанської Армії» і які б ще далі нові форми він не прийняв, міцно сидить своїм корінням у традиції «Української Військової Організації» — хоч може не всі здають і хочуть собі з того здавати справу.

А тому обов'язком нас, покоління, що або саме брало участь у боротьбі УВО або було її свідками й сучасниками, — плекати для майбутніх генерацій традицію УВО, збира-

ти факти й відомості, що відносяться до її діяння, списувати спогади і зберігати документи.

В цій книжечці читачі зазінаються з розповіддю Володимира Мокловича, одного з небагатьох ще перших бойовиків УВО, що залишилися при житті, колись Бойового Референта в Окружній Команді УВО в Станиславові. Друкувалася вона частинами в «Самостійній Україні» в Чикаго, а тепер виходить окремою книжечкою.

Може це заохотять інших, щоб теж списали свої спогади і збагатили матеріяли до історії «Української Військової Організації».

Зиновій Книш

I.

ДО УВО В СТАНИСЛАВОВІ

Після відвороту з України знайшовся я в Чехословаччині, у військовому таборі в Йозефові. «Українська Військова Організація» мала там сильну свою станицю і туди вступив і я в 1922 році. Скоро після того відправлено мене до Літомирець, де був сот. Юліян Буцманюк зо своєю робітничою сотнею. Він відобрав від мене перше приречення — спеціальної присяги в тому часі вояки Української Армії за кордоном не складали, уважалося, що обов'язує давніше зложена військова присяга — і там я покищо мав ждати на дальші накази і на поворот до краю. Дня 5 серпня дістав я від сот. Буцманюка около 500 чеських корон на дальшу дорогу з дорученням поїхати до Прати і там зголоситися в сот. Івана Рудницького. Тут я зложив своє святочне приречення чесно й вірно продовжувати боротьбу проти ворогів України в лавах «Української Військової Організації».

Для мене мали підробити документи на виїзд до краю, щоб я поїхав до Станиславова та зголосився там за кличкою до «Читаренка» на заповдану адресу. Моїм завданням було підготувити й виконати атентат на польського воезоду в Станиславові — здається, називався Борковський, хоч не можу сказати напевно — після чого вернутися назад до Чехословаччини. Все те ближче розкаже мені на місці Читаренко.

Чомусь не можна було мені так швидко підробити документів і я мусів старатися про виїзд легальним шляхом. Пішов я до польського консульату в Празі, казали мені, що декому вдалось там дістати паспорт на позорот до краю. Секретар, чи як там звати того урядовця, що мене прийняв, найперше запитався, звідки я приїхав і що робив у Чехословаччині. Не було мені як викручуватися, я одверто признався, що був в Українській Армії, разом з нею перейшов у відступі до Чехословаччини. Що ж мені робити тепер, коли скінчилася війна? Хіба вернутися до дому — от я й прийшов за паспортом. Не дуже це подобалося тому панкові, записав він собі моє назвище, звідки я походжу й куди хочу їхати, казав мені якийсь час підодждати і прийти пізніше.

Коли зайшов я туди вдруге, почув від нього, що ніяких паперів з консульату на перехід границі до Польщі я не дістану, бо не могу виказатися документами, що походжу з тих сторін. Нічого не помогли мої переконування, а накінець той панок сказав мені попросту:

—Вертайтеся собі в Україну, бо для таких людей у Польщі нема місця.

В коридорі порадив мені портієр, щоб я спробував щастя в Богуміні, в тамошньому консульаті куди легше дістати дозвіл на поворот до Польщі.

Не гаявши часу я відразу пішов на станцію і першим поїздом поїхав до Богуміна — з таким самим вислідом як у Празі. Це все мене так розлютило, що я рішився їхати без ніяких дозволів, не шукаючи ласки польських консультів. Зараз таки всів я на поїзд до Тешина й підїхав під саму границу. Па-

м'ятаю добре, що це була субота і коло четзертої години пополудні. Вулицсю йшло багато робітників, що працювали на чеській стороні і тепер, після праці, верталися до дому. Я замішався в цей людський струмінь і скористався з того, що чеський жандарм перевіряв якусь польську жінку, що їхала до Польщі на паспорт. Поки він розглядав її паспорт у будці, я спокійною ходою перейшов попри нього і думалося мені, що таке саме буде і з польською стійкою на другому кінці моста. Тим часом польський пограничник відразу мене затримав питанням:

—Ваш паспорт.

Глумачу йому, що не маю, що вертаюся додому з українського війська і взагалі вдаю дурного, нічого не знаю, що потрібно паспорту, щоб іти додому, до місця, де народився.

На нічого це не здалося. Мене арештували і після короткого допиту списали протокол у станиці граничної сторожі та передали поліції. Тут ще один протокол, дуже докладний, потім обшук: забрали гроші, записну книжечку і т. д., всі дрібні речі з кишень, замкнули в поліційних арештах. Довелося сидіти до понеділка і тоді, коло десятої години зранку, кличуть мене до комісара поліції. На столі бачу вже свої гроші і відобрані речі. Комісар усе те перераховує, питається чи не бракує чого, каже підписати інвентарний протокол. А я вже в душі тішуся, що все йде якнайкраще — вже зараз пускають на волю, тільки сідати на поїзд і їхати простісінько до Станиславова. Коли з цьому моменті входять два військові жандарми, перший раз у житті кують мене і ведуть на двірць.

Таки справді поїхав я, тільки не до Станиславова,

як хотів, лише до Бялої-Бельська. Залізничі квитки купили за мої гроші. На ніч спустили мене до поліційних арештів, а на другий день, знов скувавши руки, ті самі два жандарми привезли мене до Кракова.

Заїхали ми до тюрми військової жандармерії — не пам'ятаю вже при якій вулиці — і там я сидів десь до 4 або 5 пополудні. Перший раз від виїзду з Тешина дали мені щось з'їсти і я вже ладився до нічлігу, коли знов прийшли — маємо йти на допит до Д.О.К. ¹⁾.

Добре пам'ятаю назвище військового слідчого судді — капітана д-ра Ігельського — що, глянувши на мене, запитався жандармів:

—Що ж то, аж такий небезпечний, що треба кувати?

Відправивши жандармів, суддя взявся мене допитувати, хто я такий, звідки походжу, де був, чому вертаюся назад і т. д. Все це в більшості речі, що їх нема чого таїти, розказую те саме, що вже говорив в обидвох консулятах. Питається мене про мій військовий ступінь і про службу в австрійській армії. Говорю правду — тільки промовчую свій старшинський ступінь. Все те запротоколовано, після чого аін відчитав донесення пограничної сторожі з Тешина, рапорти тешинської поліції і щось карткузав в великій книзі, що її витягнув з огнетривалої каси.

— Гранична сторожа в Тешині — каже мені — доносить на вас, що перехід на польську сторону вможливила вам чеська жандармерія. Вас вислала

¹⁾ Команда Корпусної Округи.

*Микола Ясінський (Льолько)
Член Летючої Бригади УВО*

Чехо-Словаччина на шпигунство до Польщі, як зв'язкового між українською армією в ЧСР та українськими боїзками, що вже зачали діяти в Польщі. А ви — хорунжий української армії.

Заки ще я, зачудований, міг щонебудь відповісти на це обвинувачення, він почав мені відчитувати з тої грубої книги, що лежала перед ним, ряд назвищ, як отамана Лисняка, сотників Буцманюка й Рудницького та інших.

Очевидячки — для Ігельського я нікого не знаю з них, а з самого обвинувачення сердечно сміюся, бо, коли б так спразді було, їхав би я інакшим способом, а не ще в своїм військовім «фр:нчі». ²⁾

Мушу тут зазначити, що д-р Ігельський у поведінці зо мною вів себе дуже культурно, ані мене особисто не образив, ані не висловлювався погано про нашу славу армію чи про український нарід.

Допит на тому не скінчився. Ще кілька старшин списували зо мною зсякі протоколи — всі вели себе дуже чемно.

Около двох тижнів був я в'язнем військової влади, після чого передали мене назад у руки поліції. До того часу наспіли вже звіти про мене з поліції в Станиславові і востанне допитував мене якийсь старший поліційний комісар. Поділася кудись чемність, комісар викрикував, називав українців гайдамаками і казав, що «ми, поляки, дамо собі з вами раду». Від нього довідався я, що вертаюся до батьківського дому і дістав пораду «сидіти спокійно і заслужитися на

²⁾ *Військова бляга, з двома кишенями на грудях і двома бічними, шита на французький зразок.*

ласку польської держави.»

Етапами від'їхав я до Станиславова. Тут ще раз допитували мене, в яких боях брав участь і чи не був жорстокий до поляків, і тоді звільнили, наказуючи сидіти тихо та просити зибачення в польського уряду за те, що «бунтувався проти найяснішої Ржечипосполитої».

Зараз на другий день зв'язався я з Читаренком. Показалося, що був це ніхто інший, тільки добрий мій знайомий Франц Борис ³⁾, колишній командир Кінного Полку Січових Стрільців. Він точніше розказав мені про те, що я вже знав від сот. Рудницького,

³⁾ Франц Борис, син коваля зо Станиславова, з передмістя званого «Зосина Воля». Був при УСС, мабуть з самих початків першої світової війни, приділено його до стрілецької кінноти, що нею командував маляр, сотник Фаркач. Попався в російський полон і згодом найшовся в рядах Січових Стрільців. У Корпусі СС у 1919 році командував Кінним Дивізіоном, перейменований пізніше на П'ятий Кінний Полк, і то в'їдзначався гачною дисципліною і мав вироблену добру бойову славу. Був це прекрасно організований і знаменито військовим вирядом засіблений полк. Крім його командира Бориса, весь командний склад — наддніпрянські старшини.

Мені відомо, що Борис був першим Командантом УВО в Станиславові, але не знаю, хто його поставив на те місце, можливо, що сам сл. п. полк. Євген Коновалець. Коли я приїхав до Станиславова, застав я на тому пості Бориса. Одн з його справ заступлено іншим, бо він виявляв радянськi погляди.

Сотника Бориса знав я дуже добре з військових часів, бо саме в П'ятому Кінному Полку СС під його командою перейшов я останню фазу наших ви вольних змагань.

Бувши підчас другої світової війни в Н меччині, а потім у червні 1943 року в Станиславові, чув я, що Франц Борис згинув у боротьбі з большевицькими партизанами в Сокальщині.

— про справу агентату на воеводу Борковського. Тільки тепер зайшли зміни. Сот. Рудницький подавав, що агентат мав би відбутися подібним способом, як на німецького канцлера Ратенава. Як відомо, Ратенава застрілили з авта, яким слідкували за ним змовники. Так і мене запевнено, що на місці є вже й авто і шофер і що я маю тільки собі це діло zorganizувати, виконати агентат і перейти за границю. Одначе вийшло таке, що авта нема. Та й не дуже зручно було б ним їздити — в той час у Галичині ще авт не було багато — мушу користуватися звичайним ровером. Воевода часто їздив полювати і от у часі таких ловів мав я його застрілити. Сам один, щоб не лишати по собі сліду до УВО на місці, доки не перейду границі. Не вільно мені дати себе схопити.

Взявся я за підготову до пляну. Зібрав інформації про рухи воеводи і спосіб його життя, та заки ще прийшло до агентату — казали мені покинути цю справу. Воевода не така то вже дуже важна особа, наближаються вибори до польського сойму в Варшаві, що їх польський уряд розписав теж і в Галичині, не мавши до того права, і УВО стояла перед великою політичною акцією в зв'язку з виборами.

В тій акції не брав я більшої участі. З початком 1923 року перїхав я до Страдча коло Янова, де мій батько дістав місце управителя великого млина. Не спиняюся ближче над моєю діяльністю з того часу, бо вона не відноситься до станиславівського терену. Але вже в зимі того самого року батько дістав таке саме місце в Станиславові і ми вернулися назад до свого міста. Само собою, я негайно увійшов у зв'язок з місцевою організаційною сіткою УВО і станув

до роботи.

Командантом УВО станиславівської округи був тоді «Кривий» ⁴). Він уже знав про мене з оповідань свого попередника, Бориса, і тому дуже легко було мені знайти з ним спільну мову. Була це надзвичайно чесна й обов'язкова людина і тієї моєї думки не змінив я й до сьогодні, попри те, що пізніше з деяких кол висували різні закиди відносно його особи. Може колись прийде час, що можна буде про те одверто говорити.

Тимчасом в УВО повіяло іншим вітром. З організації кадрово-військової, куди міг і повинен був належати кожен колишній український вояк і старшина, перероджувалася вона в тугіше здисципліновану організацію, пов'язану ланцюговою системою бойових п'яток. Вже був тоді Крайовим Командантом УВО сотник Юліян Головінський ⁵) і скрізь давалася відчуватися його тверда рука.

Мене влучено в Окружну Команду УВО як Бойового Референта і доручено організувати бойові п'ятки, найперше в самому місті, для місцевих потреб, потім виділювати свідти людей для потреб «Летючої Бригади» Юлька, що тоді якраз зорганізувалася, після чого такою самою системою якнайскоріше охопити цілу станиславівську округу, куди, крім станиславівського, входили ще калуський і богородчанський

⁴) Подаю тільки псевдо, не маючи певності, чи «Кривий» не залишився в СРСР і чи не живе ще там.

⁵) З сот. Юліяном Головінським познайомився я в таборі в Йозефові. Не пригадую собі, якого він тоді вживав псевда, загально всі ті, що знали його особисто, називали Юльком, а в наших колах у Станиславові надали ми йому псевдо «Круль».

повіти.

В тому часі два рази змінювалися Окружні Команданти УВО: перед «Кривим» був Н. В. ⁶⁾, він же ж прийшов і після «Кривого» — за весь цей час я не покидав свого становища Бойового Референта. Тимчасом — попри нормальні мої обов'язки — приділено мене теж до «Летючої Бригади», куди від нас зо Станиславова належали ще Микола Ясінський і Роман Барановський, — про те на іншому місці. Група «Летючої Бригади» підлягала безпосередньо Головінському і через те її діяльність, хоч частинно відбувалася теж і на території станиславівської округи, не входить до властивої історії УВО в Станиславівщині.

До першої моєї п'ятки належали: Олесь Скоробогатий, «електромеханік» ⁷⁾, Михайло Малинка, М. Ясінський і «семинарист». ⁸⁾ З них пізніше Микола Ясінський ⁹⁾ виробився на одного з кращих бойовиків УВО. Я особисто звербував його до УВО, зна-

⁶⁾ Живе в Аргентині, трудно з ним зв'язатися, не відповідає на спроби відновити контакти. (З. К.)

^{7) 8)} Обидва в краю, тому не подаю їхніх назвищ, тільки псевда.

⁹⁾ Про «Льолька» Ясінського писалося вже кілька разів. Згадував і я про нього в паризькому «Українському Слові», а крім того писав про нього Зиновій Книш у своїй книзі «Дух, що тіло рве до бою, Юл'ян Головінський, Крайовий Командант УВО», але не хотів би сказати, що це Льолька Ясінський кидав у 1924 році петарду на президента Войцеховського у Львові. Через Окружного Команданта в Станиславові, Н. В., «Юлько» зажадав від мене прислати від нас одного бойовика до атентату. Спершу я зголосився самий, та мене відкинули, як потрібного до іншої роботи, і тоді я вислав Льолька. Вийшов він у темно-си-

ючи його добре з давніших часів. До українського війська він, як молодий віком, не був покликаний, проте в 1919 році якось туди дістався і приділено його до Коша УСС. Не дістав позного військового вишколу, бо й не було на те часу, доповнив його пізніше в УВО. Там і вчився стріляти з автоматичної зброї, якою пізніше так добре орудував. Звербував я його в 1924 році, перед тим дозго і пильно йому приглядався, ми жили недалеко від себе й обидва належали до читальні «Просвіти» на Бельведері. Крім нього я тоді притягнув до УВО його сестру Стефу, дуже ідейну й високої особистої моралі дівчину.

Олесь Скоробагатий, мій свояк, походив з мішаного подружжя, але виховано його на доброго українського патріота. Мати його була з польського роду, але з таких поляків, що не зміли по-польськи говорити. Ходив зін до вчительського семінаря УПТ¹⁰⁾, одначе не міг його скінчити, поляки не дали, взя-

ньому одязі і в окулярах — ніколи не ходив так зодягнений — щоб змінити трохи свій вигляд. Та я його пізніше й бачив у Станиславові після позорту з атентату. Його одяг та окуляри були причиною, чому за атентат арештували поляки жида Штайгера і зробили йому пізніше цілу судову справу. Бо Штайгер був так само одягнений і мав такі ж окуляри, істерична акторка Пастерчівка «ізнівала» його, як того, що кинув бомбу. Льолько розказував мені, що петарда була зле спрепарована і тому не вибухла. Тепер відомо, що петарда була інша.

10) Українське Педагогічне Товариство, пізніша «Рідна Школа».

ли його до війська та приділили до карного полку в Познані, де служба дуже тяжка і куди приділювали в той час усіх українців, що їх мали на «чорній лісті».

Михайло Малинка, ремісник, добрий хлопець і відважна людина, живе тепер з Австралії.

Під впливом Головінського відбувався тепер зворот до молодшого покоління, цебто в членів УВО почали тепер набирати людей, що не конечно мусіли служити в українському війську, якщо вони відзагою, патріотизмом і характером були варті стати членом УВО. Тим руководився і я в своїй організаційно-вербувковій діяльності та розглядався за такими молодими людьми. Станіславівщина розпоряджала чи не найкращими кадрами УВО з тих роках. Була велика кількість бойовиків з-поміж «старої війни», але їй не бракувало молодших з-поміж свідомого робітництва і молоді середніх шкіл.

На початок, крім моєї п'ятки на Бельведері, я вишукував окремих членів по всіх закутинах Станіславова і в підміських околицях. В Княгинині мав я Юлька Слюсарчука ¹¹⁾, з ячим ми під кінець 1922 року палили довкільних польських колоністів і поміщицькі польські двори. Він був учнем станіславівської гімназії і відважним бойовиком, але раз посовгнулася йому нога, викинули його з гімназії і посидів у тюрмі кілька місяців. Разом зо своїм товаришем Решетилом зробив він напад на когось там, але так розумно боронив себе, що адвокатові Бачин-

¹¹⁾ Він мав старшого брата, правника, що працював, мабуть, у «Церковній Штуці» і стояв осторонь від наших справ.

*Український Народний Дім у Калуші
(де відбувалися наради УВО)*

ському ¹²⁾ не залишилося сказати нічого іншого, як звернутися до присяглих суддів, щоб «з батьківським серцем і з виrozumістю поставилися до дітей». Суд збільнив обидвох.

Мали ми доволі різної зброї, найбільше крісів і ручних гранат. Зате бракувало нам пістолів і револьверів. Найбільше було австрійських військових пістолів т. зв. штаеріз, і їх ми могли мати, скільки б потрібно, та що з того, коли до бойової роботи в місті вони нездалі. За великі на те, щоб носити їх у кишенях, навіть не безпечно — кожен міг те пізнати.

Помимо того, що велика саботажна акція УВО вже минула, все ж таки в Станиславівщині зона не переводилася, щораз то тут то там діялися такі речі, як зривання мостів, переривання телефонічних і телеграфічних сполук, турбування польських поліційних станиць тощо. Цю роботу вели люди з місцевої сітки, що їх до інших цілей ми не вживали. Бойовики, намічені проводом УВО до спеціальних цілей, не сміли вмішуватися в дрібні справи, щоб не наражатися на арешти і розконспірування.

На терені Станиславівщини УВО в тих роках дуже добре була законспірована. Та все ж позолі й на мене поліція почала звертати увагу. Підозріле було, що я живу при батьках і не маю ніякого заробіткового зайняття. Так було добре для мене, давало мені вільність рухів і я міг повністю віддатися організаційній праці УВО. Та щоб зберегти себе якнайдовше, доручено мені поступити на працю до якоїсь української установи. Прийняли мене до «Маслосоюза»

¹²⁾ Д-р Лев Бачинський, Голова Української Радикальної Партії.

з Станиславові і я працював там з інж. Хомишином ¹³). Було це мені на руку, мав я більше нагоди стрічатися з різними людьми нашого підпілля, не викликаючи в нікого підозріння. Так довго тягнутися не могло, «Маслосоюз» боявся репресій і мене звільнили з праці.

Сталося це майже на мое бажання, бо я якраз збирався покидати Станиславів. Під час одної з наших зустріч у Львові, Юлько Головінський казав мені бути приготованим на те, що разом з іншими бойовиками виїду за границю на спеціальній вишкіл. Саме в тому часі організаційним шляхом дістав я наказ виїхати до Львова і вже на другий день застукав до дверей Мілька Сеніка ¹⁴) у Львові при Рицерській вулиці.

13) Був він близьким родичем єпископа Хомишина, помагав нам у роботі, навіть УВО брало зброю в єпископській палаті, про що єпископ, само собою, не знав, інакше був би прогнав свого родича з палати. А для нас це було дуже важне, бо — де як де — але в єпископа Хомишина ніколи польська поліція не здогадалася б шукати за магазином зброї УВО.

14) Омелян Сенік — Гривівський.

II.

НАПАД НА ПОШТОВИЙ ВІЗ ПІД КАЛУШЕМ

Незалежно від звичайної організаційної діяльності УВО в Станиславівщині, що не відбігала від такої ж самої роботи в інших Округах УВО на Західньо-Українських Землях, дехто з наших тут членів увійшов у відношення до «Летючої Бригади» сот. Юліана Головінського. Хто належав до неї з-поза Станиславова — не можу сказати, всі нитки збігалися з руках «Юлька», що видавав доручення для «Летючої Бригади» або особисто, або виручався своїм заступником для тих справ. Правдоподібно знав він особисто всіх членів «Летючої Бригади», бо часом домагався висилки одного чи двох бойовиків, яких-небудь, а часом виразно подавав назвище, кого до якої акції призначити. Так само в більшості від нього виходила ініціатива, де й коли перевезти акцію УВО при допомозі не місцевих сил, тільки «Летючої Бригади». А тих акцій було чимало, часто малих і незначних, що про них може ніколи не довідаємося. В пам'яті сучасників залишилися або більші акції, або ті, що не зовсім удачний мали кінець, а через те роздувала їх пропаганда польської вуличної преси.

«Летюча Бригада» виконала в Станиславівщині кільканадцять менших експропріацій та інших бойових виступів. З них найбільше відомі дві більші, в місті Калуші і на шляху під Богородчанами. В обид-

Полк. Евген Коновалець

вох я особисто брав участь і тому вважаю своїм обов'язком передати перебіг їхньої підготовки та виконання, як вони справді відбулися, не скриваючи недоліків нашої підготовки, бо ставили ми тоді певні кроки і шойно здобували досвід, що ним покористуватися мали другі.

Члени «Летючої Бригади» мали доручення розглядатися за можливостями, де можна перевести експропріацію польських державних грошей на потреби УВО. Ці інформації, якщо йдеться про Станиславівщину, збігалися в руках Окружної Команди УРО з Станиславові і вона їх передавала «Юлькові». З різними інформаціями до нього їздили до Львова спеціальні кур'єрки, обидві посвоячені з тодішнім нашим Окружним Командантсом у Станиславові, Н. В. — одна його теща, а друга, С. Я-а, близька родичка. Крім того інформації ішли до «Юлька» іншими шляхами від різних осіб, що часто нічого про себе не знали. Це мав я нагоду пізнати в току нашої діяльності в Станиславівщині, інколи відпоручник «Юлька» приїздив з інформаціями, щодо яких певно було, що не вийшли вони ані від мене ані від Н. В. Над справою збирання, пересівання і перевірки інформацій, навмисне спинився я ближче, бо добрі інформації на половину пресуджували успіх акції, і навпаки, недостатньо чи недбало зібрані та не перевірені як слід, могли завдати Організації великого лиха. Це я сам на собі досвідчив у нашій першій акції під Калушем, після того «Юлько» дуже старанно перевіряв усі інформації, що відносилися до майбутніх «ексів».

В березні 1924 року дістав я наказ від «Юлька» взяти з собою ще одного бойовика і поїхати до Ка-

луша та сконфіскувати там державні гроші, що йшли транспортом зо Станислазова до Калуша. Місцеві кола УВО представили справу як дуже просту: тільки піти й узяти. Гроші їхали вечірнім станиславівським поїздом, на станції перебірвав їх поштовий урядовець на кінний візок, звичайно сидів на візку ще й візник, а часом, хоч і не все, ескортував їх озброєний крісом поліцист. Суми перезозилися різні, часом менші, часом більші, завжди можна було рахувати на кількадесят тисяч польських золотих, призначених на платні для державних урядовців.

На місце мали прийти гроші 30 березня і день перед тим приїхав я до Калуша з моїм родичем, Олесем Скоробогатим, якого вибрав я для тієї цілі з моєї «п'ятки». Їхали ми надаремно, спізнилися. Коли відійшов про те звіт до «Юлька», він наказав не сполягати на місцевих інформаціях з Калуша, перевірити їх і доповнити в Станиславові і в місяці травні за всяку ціну виконати напад — не можна допустити до того, щоб ми місяць за місяцем тратили через недбайливість відповідальних за точну інформацію людей.

Вже й наша амбіція в Станиславові заторкнена, Калуш входив до нашої Округи і ми за нього посередньо були відповідальні перед «Юльком». Тим разом дібралися ми до самого джерела інформацій. В державному банку в Станиславові працював українець Барановський, не буз він ніяким родичем Романа і Ярослава Барановських, мав тільки спільне з ними назвище. Цей Барановський, хоч колишній «усусус», — слабого характеру людина, оженився з полькою, змінив обряд і «перейшов на польське»,

як говорили в Галичині, за те дістав посаду експедиційного урядовця з Банку Польським. Колись його знав особисто Н. В. і хоч українці з погордою відносилися до перекинчиків та не втримували з ними товариських зв'язків, Н. В. використав своє знайомство, щоб видобути від нього точні інформації про висилку грошей до Калуша. Отож гроші виплачувалися урядовцям точно кожного першого в місяці і до того часу вони вже мусли бути на місці. Та ніколи не відомо наперед, котрого саме дня вони відійдуть. Розсилалися вони зо Станиславова до різних міст і містечок в околиці від 26 кожного місяця і не було тут устійненого порядку: одного місяця могли зачати від Калуша і вислати їх уже 26, а другого місяця — аж на першого. Одно певне — ніколи не висилано грошей перед 26 днем місяця. Залежало це від одного з директорів банку, що звичайно давав диспозиції в останній хвилині і тоді телефонічно сповіщали місцевий поштовий уряд, щоб вислав урядовця на станцію відібрати гроші.

Відповідно до того мусли ми пристосувати наші пляни. На місці треба бути вже 26 травня, кожного вечора виходити на місце нападу, аж доки не дійдемося свого дня. Несподіванкою для нас було, що «Юлько» з'явився особисто — його озлобила двократня попередня невдача в наших плянах і він хоче самий переконатися, скільки в тому винний неприхильний для нас збіг обставин, а скільки може самі місцеві люди завинили.

Це був перший того рода експропріаційний напад «Летючої Бригади» на поштовий амбулянс, де засіли-

Полк. Андрій Мельник

ся ми на поважнішу здобич — по словам Барановського до Калуша мали того місяця відправити 75.000 золотих. До того часу робилися різні менші «скоки» в малих містечках і навіть селах, де здобути можна було найвище кілька тисяч без ризику. Тепер для мене зрозуміло, що ми поробили багато помилок і щойно на прикладі Калуша набрали досвіду до бойової тактики УВО в пізніших акціях.

Плян складено простенький: на містку, що на закруті шляху заліничої станції до міста, стоять три бойовики: «Юлько», Льолько і я. Наше завдання — стримати віз, стероризувати урядовців, забрати гроші. На станції — знову три бойовики: Володимир Люпуль ¹⁴⁾, Данів і Б-й. Вони слідкують, чи прийшли гроші, дають нам знати, опісля перебирають від нас здобич і заносять її до криївки. Ми лишаємось якийсь час на місці, тримаючи ескорту під дулами пістолів, щоб дати змогу трьом іншим відійти з тягарем, після чого самі йдемо в відворот: «Юлько» до Львова, а ми з Льольком до Станиславова, але кожен іншим шляхом. Стріляти будемо тільки в разі опору, збивати поліциста не вільно, хіба ранили, щоб не міг стріляти до нас.

Двадцятьшостого травня були ми вже на місці. «Юлько» ночував у Люпуля, а ми з Льольком у якогось дрантивому жидівському готелику, де кожної

¹⁴⁾ Володимир Люполь, син місцевого листоноші, учасник процесу т. св. поштівців у Львові в 1926 році, потім кількарізковий політичний в'язень, пропав без вісті, арештований більшовиками 1939 року. Про нього ходили не дуже добрі слухи, та не мавши змоги їх перевірити — не повторяємо їх тут.

почі немилосердно жерли нас блощині. Раненьмо виходили ми на поля, щоб не крутитися по місті і не звертати на себе узаги, а точно о 5 годині ввечері — стріча на містку. Три місцеві члени УВО вихотили на станцію, це нікого не дивувало, в провінційних містах Галичини завжди можна було стріннути людей на станції, йшли вони туди на прохід, виходили зустрічати знайомих до поїзду, або так просто з мало-містечкових нудів ішли туди, бо нічого іншого не було до діла.

Три вечері простояли ми надаремно. В п'ятницю, 29 трагна, стоїмо собі преспочійно на містку, покурюємо цигарки — чи й сьогодні надармо? Вже хотілося б якнайшвидше мати все за собою, блощині налокучили та й вистоювати стак без нічого — денграуе. Чуємо, поїзд уже приїхав. Вже й люди в фіякрах переїжджають. Парові загудів, зараз поїзд від'їжджатиме на Стрий. Пильно дивимося на станцію — це недалеко — де стоїть Данів так, щоб могли ми його бачити. Ось він витягає платок і витирає ніс — знак для нас, що гроші прийшли і вже завантажені на візочок.

Кидаємо цигарки, руки стискають відбезпечені пістолі в кишнях. Вже торохкотять колеса в'зка, сидять на ньому дві особи: візник і поліцист. Розділяємо їх між себе: Льолько бере віника, на м н припадає поліцист. Коли в'зок зрівнявся з нами, Льолько виступив на середину дороги і спинив його, націлившись пістолем у вітника. В тій же хвилині я ржнуз по-польськи: «Руки догори! Ані з міся!» І взяв під дуло поліциста Красняка. Коні стояли спокійно,

навіть не порхали і в тому моменті підступаємо ближче, щоб вивантажувати скриньки з грішми. Все те не тривало назіть одної хвилини, так принаймні нам тоді здавалося. І тут усе пішло шкереберть. Коли в Америці або деінде в великому місті ви наставите комусь пістоля в груди — зін зараз же піднесе руки догори і стоятиме спокійно, знаючи, що це не жарти. Але як можна вимагати того від людей на глибокій галицькій провінції, що може і в кіні того не бачили? Перше враження в такої людини — страх, а перше рішення, може й підсвідоме — тікати! Коли обидва на візку почули мій виклик «руки догори» — візник здеревів на секунду, а потім кинув віжки і прожогом скочив з воза навтіки. Не можна було дозволити йому бігти до міста і заалярмувати передчасно поліцію. Юлько крикнув за ним, щоб станув, а коли він далі біг, пустив за ним кулю, ціляючи в ногу.

Поліцист Красняк, не зважаючи на мій наказ, почав підводитися на сидженні візка, коли ж не послухав другої загрози від мене — дістав кулю в бік. Юлькові затявся його малий револьвер марки Ф. Н. зараз по першому стрілі і лишилися ми обидва з Льольком. Цей останній перший раз у своїм житті робив ужиток з автоматичної зброї, до того часу тільки вчився, щойно пізніше навчивсв прекрасно нею орудувати. Таким способом тільки я один лишився, що міг своєю зброєю заволодіти над ситуацією. Я знайшовся в дурній ситуації — в кожній секунді може мене вбити поліцист, а мені вільно боронитися тільки так, щоб лишити його при житті, бо такий наказ «Юлька». Треба конче пострілити його

Олесь Скоробогатий, член УВО.

в руку, щоб не міг орудувати крісом, але як це зробити в такій метушні? Стрелив я кілька разів, щойно підійшов. виявилось, де його поцілило, тоді відійшла вже йому охота стріляти, звалився на землю з криком «рятунку» на устах і щойно тоді стали ми панам ситуації.

Але було вже запізно. Якби Красняк поляг від першої моєї кулі, ми негайно могли б забратися стягати на землю скриньки з грішми. А так на стрілянину й метушню ішли дорогішіні мінати, за той час надбігли зо станції люди і надійшли ті пасажери, що не їхали до міста ф'ячром, хотіли йти пішки. Не багато їх було, бо в п'ятницю ввечері заходив жидівський «шабас» і жиди, з яких звичайно щонайменше на половину складалися подорожні в галицьких поїздах, сиділи тоді здома, все ж таки публіки набіралося стільки, що не знати, чи розганяти її, чи самим тікати. Люди стояли і придивлялися, що ми робимо, так що ми не мали як забрати скриньок з грішми. За нашим пляном мали їх узяти три місцеві люди, надбігши до нас зо станції. Так вони й зробили та були готові перебрати від нас скриньки, та як же ж зробити їм не на очах людей, що знають їх з щоденних зустрічей у місті? Кілька хвилин скоріше і вони могли б з тим упоратися так, щоб ніхто їх не бачив. Знову ж ми, мавши перед собою тяжку дорогу лісами, не могли обгантажуватися важкими скриньками та й не були до того приготовані, не маючи наплетчників або бодай мішків. До того ще несподівана стрілянина кожної хвилі могла стягнути нам погоню на голову, кожна секунда проволоки могла відтяти нам шлях до лісів.

Не було іншої ради, як відворот і це ми з тяжким серцем зробили — кожен в іншому напрямі. Коли ми розходилися, «Юлько» ще на пращання кинув нам що колись пізніше, як уже забудеться сьогоднішня подія, ми таки мусимо вернутися до Калуша і поставити на сзойому. А тим часом наші дороги розходилися.

Наша акція під Калушем закінчилася невдачно, в тому значенні, що ми не забрали грошей, а це було нашою головною і безпосередньою ціллю. Зате принесла вона нам багатий досвід, що до нього не можна дійти ніяким іншим шляхом, ані з книжки вичитати, ані з голови на самоті видумати. Висновки, що їх команда «Летючої Бригади» поробила після першої своєї калуської «виправи», дуже багато причинилися до добрих вислідів у дальших зиступах «Летючої Бригади», а на них не прийшлося довго ждати.

Ми винесли з-під Калуша такий досвід:

1. Не можна вживати місцевих бойовиків. До кожної акції треба стягати не наних у даній околиці бойовиків з інших місцевостей Галичини. Якби замість Люпуля, Данева і Б-го були якісь інші, з-під Калуша, вони могли б навіть помимо задержки в акції через стрілянину й метушню забрати скриньку з грішми.

2. Для замісцевих бойовиків задалегідь мусять бути підготовлені конспіративні квартири, щоб не вешталися вони по місті і не стягали на себе уваги. Коли містечко мале й нема з ньому квартир — шукати їх в околиці, а коли й це не вигідне — сидіти в лісі аж до визначеної на акцію години.

3. Ніякої акції, де може бути вжита зброя, не мож-

на собі багателізувати. Бойовиків мусить бути щонайменше два більше, як осіб на поштовому амбулянсі. До транспорту здобичі мусять бути готові всі учасники.

4. Кожен бойовик мусить бути озброєний двома пістолями з достатнім запасом стрілива. Один пістоль може затятися, як це сталося «Юлькозі» і тоді бойовик стає безборонною людиною.

5. Боївка мусить бути поділена так, що одні безпосередньо виконують напад, а другі їх охороняють. Коли б так поставлена була справа за першим разом у Калуші — охорона не допустила б публіки за близько до місця нападу і ми може забрали б бодай частину здобичі.

6. Нашим завданням — експропріювати державні гроші, а не вбивати людей з ескорти, тому зброя в першу чергу має нам служити для страшення, а потім, в разі потреби, для власної оборони. Але ми не можемо — найперше з уваги на успішність наших акцій, а потім з уваги на престиж і повагу Організації — допускати до повторення сцен з-під Калуша. **Коли УВО дає наказ піднести руки догори і стояти непорушно на місці — кожен мусить це зробити, інакше гине.** В той спосіб будуть жертви раз і другий, доки кожен не зрозуміє, що це не жарти і послух мусить бути. Послух — або смерть. Ці початкові жертви заощадять пізніше багато життя і для нас самих і для наших противників у боротьбі. Отже — коли прийде до стріляння наступним разом, стріляти вже не на пострах, тільки щоб негайно унешкідливити противника. А то виходить смішна ситуація, що ми вибираємося на збройну акцію, нашого за-

кликну до спокою не послухають, ми постріляємо трохи на пострах і підемо з порожніми руками, лишаючи за собою з одного боку несмак н'вдачі, а з другого осмілюючи противника до опору на другий раз. Ворог мусить зрозуміти, що раз УВО виступила до акції — з тому моменті всякий опір даремний і принесе лише зайве кровопролиття.

В тому напрямі ішли від тоді накази «Юлька». Тепер ці речі може видаються самозрозумілі і декому з читачів може навіть дивно, що вони так тут доказуються, та не треба забувати, що в тих часах, перед сорок роками, УВО мусіла вчитися на кожному кроці, робити висновки з помилок своїх членів і збирати досвід з кожної найменшої акції. Члени УВО, що перебули світову й польсько-українську та польсько-московську війну, дуже добре вміли вести себе в одвертому бою в полі, чи навіть у партизанській акції, але були зовсім новиками в бойовій революційній роботі. Їм не бракувало ані відваги ані жертвенности, але не мали вони практики і здобувати її мусіли у власних виступах. Кожна подія докидала щось нове до збірного досвіду Організації. Навіть така справа, як відворот після акції.

III

ВІДВОРОТ ПІСЛЯ БОЙОВОЇ АКЦІЇ

Вертатися відразу до Станиславова, хоч окружною дорогою, не дуже було безпечно. Після такого несподіваного обороту справи в Калуші не був я певний, чи не впаде на мене підозріння станиславівської поліції, тому краще переждати кілька днів у якомусь затишку, розвідатись, чим пахне в Станиславові, яка реакція поліції, чи не допитувались за мною і чи повітря там уже безпечно. Мав я добрих знайомих у містечку Перегінську, в горах, і я постановив зайти до них на якийсь часок.

Ще було ясно, коли добіг я до ліса і по дорозі бачили мене сільські пастухи. Я звільнив кроку і пішов спокійнішою ходою, щоб не видаватись підозрілим, але в таких випадках завжди здається вам, що кожен придивляється до вас і кожен вітрить у вас «утікача від справедливости», тому не зовсім безпечно почувався я в лісі — кожної хвилини могла надбігти погоня.

Трохи я відотхнув, покуриив цигарку і взяв напрям на Стрий. Надворі вже смеркалось, коли я вийшов з ліса і наткнувся на залізничий шлях Станиславів-Стрий. В ту мить почув я, що котиться щось по рейках, мабуть дрезина. Не довго думаючи кинувся я в хащі, що тягнулися обабіч залізничного шляху, відбіг трохи хильцем натрапив на ривчак і там положився, витягаючи пістоль, бо в ривчаку вода, пістоль міг замокнути, а я рішився боронитися до останньої кулі. В запасі мав я три мага-

Стефа Ясінська, членка УВО.

зини з набоями. Чую, недалеко мого сховку дрезина затрималася, зіскочило з неї кілька людей, здається поліцисти, розсипалися на всі сторони — шукають за мною. Лежу собі в болоті, що поволі промочує весь мій одяг до останньої нитки, і якийсь дивний спокій знаходить на мене — знайдуть, тоді кінець, та не мені самому.

Двгенько так шукали, чув я, як один з поліцистів говорив: «він десь мусить тут бути в лісі», і до сьогодні не розумію, як це сталося, що не зікрили мене в рові, хоч лежав я ось тут під боком, що й рукою достати можна. Нарешті від'їхали, не міг я зорієнтуватися, чи на Стрий, чи на Станиславів.

Пролежав я в своїй норі може з дві години. Стало зовсім тихо. Обережно виліз я з болота, обслунав добре, чи нема кого, і пустився на захід. Ніч була тепла, зза хмар почав показуватися бліденький місяць і присвічував дорогу З одчайдухам, що манджали різними шляхами в лісах. Нелегко тримати напрям — дороги не знаю, карта розмокла в багні, а бусолю згубив. Всунувся я в якесь село і замість на дорогу, навпотемки зайшов просто в двір якогось дядька та мало що не влетів чортові в зуби. Клята собака розгазкалася, трохи з ланцюга не зірвалася, і я чимдуж попер назад на поля. Не сподіваючися стрінути нікого в таку пізню годину, ішов я спокійно. Почав дошкулювати голод і страшенне хотілось курити. Тютюн, що геть розмок у рівчаку, вже висох від тепла тіла, та що з того — сірників бракує.

Ішов я так, аж почало світати. Дальше йти днем не дуже безпечно, поклявся я в житі, щоб відпочити, і не снув, як заснув. Сон дуже мене скріпив і я, хоч

голоден, якось веселіше почав дивитися на світ. Скрізь тихо й спокійно, пішов я далі вперед, обминаючи здалеку людей, що працювали на полях. Зайшов я в невеликий лісок, пасли там худобу хлоп'ята. Недалеко, може кільометер, а може й два, видно село.

— Що це за село, хлопці?

— Слобода Небилівська, — відповідають.

— А ці великі будинки, що ось там видніють, чий?

— Та це нашого «єгомосця», прошу пана.

Постояв хвилину, чи не зайти туди? Хіба піду, все ж то освічена людина, вістку якусь скоріше від нього можна дістати. Пішов я в напрямі на повітство під гору і несподівано напоровся на двох поліцистів. В одну секунду мигнула думка — тікати? Ні, не можна тікати на сам вид поліцистів, тим відразу я себе зрадив би, почнуть стріляти і на більшу віддаль не багато вдію зо своїм пістолем проти двох їхніх крісів. Серце б'ється молотом, рука жменею стискає пістоль у кишені, їду далі, не сповільнивши навіть ходи, як перший-ліпший прохожий. Обидва поліцисти так зайняті собою, що не ззертають уваги на мене, хоч мусіли мене бачити. Не інакше, як не місцеві вони, не знають тутешніх людей і тому не дивуються моєю особою. А може взяли мене за місцевого жидка? Пригадую собі, як часто траплялося мені в житті, що брали мене за жида, тимбільше, що вмів я трохи говорити жидівською мовою, т. зв. жаргоном, як в Галичині називали, назчився від своїх шкільних товаришів-жидів. Ще в Корпусі Січозих Стрільців, під час українсько-московської війни, доводилося мені квартирувати в ліпших жидівських родинах і мав я чималу потіху з того, що вважали мене вони за «свого», мовляв, мені

тільки незручно признаватися до мого жидівського походження. З цієї моєї подібності на жидка мав я деякі користі, бо все міг дістати серед жидів у ті важкі часи. Не так воно було з часів другої світової війни, коли загнали мене до Німеччини на роботи. Моя жидоподібність не одного клопоту мені тоді прибавила.

Але вернімся назад на дорогу в Слободі Небилівській. Минули мене поліцисти, навіть не глянувши в мій бік і за хвилину я вже ввійшов до хати священника. Кажу панотцезі одверто, що я — член «Української Військової Організації», іду до Чехословаччини. По дорозі сюди бачив двох поліцистів у селі. Якби вони вернулися за мною — не дамся живим у руки, тому прошу мене переховати. Стоять зачудозані троє — священник, його молода дружина і наймичка — не знають, що робити з таким непрошеним гостем. Вкінці наймичка повела мене до стайні і показала, де можна добре скритися. Ліг я там під жолобом і полежав не знаю скільки — досить мені там було вигідно — доки не прийшла наймичка і сказала, що «шандарів у селі вже нема». Зайшов я в хату, попоїв, що дали, подякував принагідним моїм господарям, розпитався про дорогу ніби до Станиславова й пішов.

Вже добре звечеріло. Нема чого мені вертатися селом, — гайда до найближчого ліса! Ліс показався густий і темний, проблукав я в ньому, доки не зайшов на якусь річку. Річка більшенька, чи не Лімниця? З другої сторони чути гавкіт собак, конче треба дістатися туди й переночувати. На моє нещастя трапив я на глибину. Тільки що пустився в воду, підкотивши штани, як почув, що ґрунт з-під ніг тікає і мусів я плаваю перевертатися на другий бік, знову промок до кости. Виліз

Омелян Сенник — Грибівський

я на беріг, викрутив одяг з води, огорнула мене втома і тут таки на березі ліг я спати. Кому прийде на думку шукати мене над берегом річки під лісом?

Прокинувся від шаленого болю зубів. На землю сідав ранок, все зидно під лісом, кроків яких п'ятдесят біжить кладка через річку, ото якби знав учора вчере-рі, обминула б мене купіль! Подався я до села, щоб переспатися по-людському й обсушитися. Стукаю до першої з краю хати, прошу відчинити. Господарі питаються, хто я такий, звідки йду, куди Бог провадить — все те обіцєю розказати в хаті. Кажуть мені — недобре до них заходити, в хаті є хворий на тиф. А от у сусіда напроти буде вигідно, їх тільки двоє молодих, господарі вони статечні, хата велика. Що робити, стукаю до сусіда, каже мені йти спати на оборіг, там знайду його батька. Надворі вже зовсім розвиднілося.

Виліз я на сіно, старенький батько вже не спав, усе чув, що я балакав з його сином. Засунув мені подушку під голову й накрив кожухом, хоч на дворі зовсім тепло.

— Хто ти такий, сину? — питається — не бійся, правду скажи, берегтиму тебе як ангел-хоронитель.

Глибоко і на довго врзалися мені в пам'ять ці слова старенького українського селянина. Не міг я призна-гися, хто я і як знайшовся на цій своїй мандрівці.

— З польського війська тікаю — кажу йому — хай їм хрін, тим полякам, мені коби на другий бік, до Чехо-словаччини дістатися.

— Ой так, так, сину, всі ми тепер бідні, дихати по-ляки людям не дають.

Повірив дядько моїм словам, чи ні — не знаю. Ли-шив мене на оборозі і я проспав до полудня здоровим

сном і може спав би й до вечора, якби не збудив мене полуднувати мій «янгол-хоронитель». Одяг мій уже висох, вичистили його, почистили теж і черевики. На столі жде гаряче молоко, за ним з'являється миска з варениками — е, та тут цілий празник!

Крім молодого й симпатичного господаря сидить ще один чоловік приблизно в тому самому віці, по хаті крутиться гарна молодиця. Господар признається, що він — голова читальні «Просвіти», а ось цей його товариш — секретар.

— А вам чого до Перегінська в таку пору, та ще й манівцями? Може не туди вам дорога? Не бійтеся, розкажіть, ми поможемо. Нічого вам лякатися, ви в своїх людей.

Я далі плету своє, про втечу з польського війська за границю, на чеський бік.

Розглядаюся по стінах, висять різні знімки й образи, зір мій спиняється на фотографії трьох вояків в одностроях київських Січових Стрільців. Та й обличчя господаря якесь ніби знайоме. Придивляюся йому ближче, каже й він, що наче б то десь мене вже бачив. Показується, що це Січовий Стрелець Івасів з сотні сотника Чмоли, стрічалися ми в Україні і хоч не зналися особисто, не чужі собі були з виду. Я теж був у сотні Чмоли, тільки в іншій чоті. Командантом чоти, куди належав Івасів, був Бісик

Тепер поплила між нами розмова, згадували ми славні часи, спільних знайомих, разом перебуті бої. Всякі сумніви з мене розвіялися, я чув над собою опіку чесних українських селян-патріотів. Просидів я до вечора на приємній розмові і тоді вирішили ми втроєх, що недобре мені лишатися в Івасіва. Хата його безпечна, це

правда, — та при самій дорозі, кожної хвили зайти туди може хтось з вулиці й побачити чужу в селі людину. Івасів мав доброго товариша в селі, українця, але латинського обряду, тому вважали його льояльним поляки і наділили функцією сільського поліциста. Навирався він Циган і мав стодолу з полі на відлюдді, там мене і самий дідько не знайшов би, не то що кілька днів, а й рік цілий можна пересидіти. Прикликали Цигана, завів він мене туди вночі й замкнув на ключ. На другий день ще спозарань приніс дзбанок теплого молока, хліба й тютюну — вистачить на цілий день, завтра знову пренесе

Тимчасом умовилися ми з Івасевим, що нема чого мені йти до Перегінська. Він поїде до Станиславова з запискою від мене до «Кривого» в «Повітовому Союзі Кооператив», привезе мені одяг, трохи грошей і вістку, чи безпечно вертатися додому. Зараз у понеділок 1 червня Івасів поїхав, знайшов «Кривого» та доручив йому мого листа. Заолікувався ним наш пізніший славний співак Михайло Островерха.¹⁵⁾

15) Не знаю, яке було в тому часі його відношення до УВО. Мусів він близько стояти тих справ, мешкав у Станиславові. Не був на чорній листі підозрілих у польській поліції, т. зн. не був більше підозрілий, як кожний чесний українець, нероз ставав у пригоді в різних справах. Одного разу дістав я від нього затроєні цигарки для дошкудлювання всяким ляхолизам, що їх у Галичині називали «хрунями». Я хотів переконатися, що варта ті цигарки, дав їх закурити одному з таких типів, а він навіть не закашлявся! Михайло Островерха працював тоді в станиславівській Філії Товариства «Просвіта», це було дуже догідне місце для зустрічей з людьми і тому Островерха, або «Михась», як ми його називали, в не одному нам помагав. За те йому довелося часом потерпіти від польської поліції.

Вернувшись, Івасів привіз мені одяг, гроші й листа від «Кривого», що «вдома всі здорові й хотіли б бачити мене якнайшвидше». Дуже я тим зрадив і в середу 3 червня покинув село Решняте, попрощався з гостинними моїми господарями та сільським поліцистом Циганом, що так щиро доглядав мене кожного дня. Удвох відправили вони мене на залізничну станцію до близького містечка і там сіз я до поїзду на Стрий, щоб звідти поїхати до Станиславова. В поспіху трапилася мені немила пригода. Замість до поїзду, що йшов через Долину-Калуш на Станиславів, помилково всів я до поїзду на Львів. Мусів доплатити кондукторові різницю, на тому все скінчилося і я вже спокійно заїхав до Станиславова, хоч і довшою дорогою.

В вагоні стрінув я директора «Повітового Союзу Кооператив» у Станиславові, Юліяна Шепаровича.¹⁶⁾ Зробив він великі очі, побачивши мене в коридорі вагону, потиснув мені руку і сказав «усе гаразд», що я й без нього вже знав.

Приїхавши до Станиславова зараз сконтактувався я з «Кривим» і довідався, що «Юлько» і Льолько без ніяких пригод дійшли разом до Станиславова зараз на другий день. Льолько по-старому в себе вдома, а

¹⁶⁾ Юліян Шепарович, отаман (майор) УГА, належав до УВО колись у самих початках. Потім перейшов до кооперативної праці і був найперше директором «Повітового Союзу Кооператив» у Станиславові, а пізніше директором «Центросоюзу» у Львові. В нашій праці помагав нам, дозволяючи відбувати різні стрічі в темних підвалах Союзу Кооператив, перетримуючи там часово всякі речі, нерідко спомагав теж і грішми. Хоч сам в нічому не брав участі, але добре ставився до УВО і належав до людей, що люблять «бути поінформовані».

«Юлько» елегантно зодягненим паном всів до першої кляси поспішного поїзду і того самого дня поїхав до Львова.

Мої батьки в хаті не знали, куди я дівся, і зовсім не підозрівали моїх пригод. Я викрутився перед ними, що відвідував на селі своїх товаришів з війська. Того самого вечора зайшов я до Льолька Ясінського, що нікуди не ховався, все ж для обережності не ночував у хаті. Широ ми сміялися з польської поліції, що наліво й направо арештувала всіх злодіїв, бандитів і розбивачів кас зо своєї поліційної картотеки. Не один з них добре дістав під ребра, щоб признатися.

Зв'язковий з Калуша передавав, що там усе вспокілося, поліцист Красняк лежить у шпиталі, позитягали йому кулі, що їх дістав від мене за свою впертість, нічого не грозить його життю, скоро вийде здоровий. Візник амбулянсу, українець Білоус, вилизувався зо своєї рани, діставши від Льолька Ясінського постріл у ногу.

Помимо всіх знаків безпеки наказано нам якнайбільшу обережність ще якийсь час і мені особисто доручено виїхати на тиждень до о. Барановського — батька Романа і Ярослава Барановських — в селі Темерівці між Войниловом і Галичем, дождити там дальших наказів. Пересидів я в нього тиждень. Поліція в Станиславові не мала на мене підозріння, зайво було тратити час на селі, хоч і як було приємно в гостинного о. Барановського, то ж я звернувся до Станиславова.

З цього відвороту, що хоч і відбувся без небезпечних пригод, витягнули ми науку, що обов'язково перед кожною бойовою акцією треба перейти трасу відвороту з компасом і мапою в руках, щоб добре піз-

нати шлях, не блудити і якнайскоріше добитися до місця свого призначення. По-зможі йти не одинцем, тільки здвох. Щоправда, одному і переночувати легше і підкріпитися харчами по дорозі в якійсь хаті вигідніше, але наші марші мусять бути пляновані так, щоб не ночували ми в хатах, обминали людські оселі, харчі мали з собою і так укладали відворот, щоб поспішним маршем за ніч дійти до місця, де або на поїзд всідати треба, або переховатися в криївці, доки не пройде погоня. А в такому випадку двом зручніше, як одному.

IV

ВИСТУП «ЛЕТЮЧОЇ БРИГАДИ» ПІД БОГОРОДЧАНАМИ.

Тимчасом у Станиславозі успокоїлося, поліція почала потроху забувати історію в Калуші, і здавалося, життя влялося в нормальні рейки. Але так було тільки зверху, бо в підпіллі ввесь час кипіла організаційна праця, кожен день приносив нові завдання і свіжі клопоти, лише не всім це було відоме — конспірація з нас крашала й кожен щораз менше знав про те, що робить другий.

Якось одного гарного осіннього дня дістаз я виклик від зв'язкової Сяськи Яворської, щоб на означену годину прийти на стрічу до парку, сісти на умовленій лавці і там чекати. Має туди прийти «хтось зо Львова», Сяся подала мені його псевдо, яке я вже сьогодні забув. Коли я прийшов на те місце, обоє вони вже ждали на мене і тут знову показалося, який маленький світ наша Галичина. Куди не ступиш — знайомому на п'яти станеш. Виявилося, що цей «хтось зо Львова», це ніхто інший тільки добрий мій знайомий, Іван Паславський, колишній чотар кінного полку, що ним командував сотник Ярій. З Івасем знався я добре ще в таборі в Йозефозі, а тепер він був довіреною людиною в «Юлька» Головінського, користувався в нього великою повагою. І справді на те заслугував. Була це відважна, безмежно віддана справі людина, маломовний і з опанованими рухами, кожне слово і кожен крок у нього були на своєму місці і не було в них нічого зайвого.

Володимир Моклович (у молодшому віці)

Сяся нас сконтактувала й відійшла. Після першої вітки з зустрічі, Ізан відразу приступив до діла. Він приїхав сюди дібрати кілька бойовиків з «Летючої Бригади» і разом з ними перевести експропріацію державних грошей, що йшли з поштового уряду в Станиславові до недалекого міста Богородчан. Тут же зараз ми обговорили плян акції і намітили людей, що мали взяти в ній участь: крім нас двох, ще Льолько Ясінський і Роман Барановський.

Містечко Богородчани, хоч і рахувалося повітовим містом, де був суд, скарбовий уряд, повітове староство й інші уряди, як звичайно в повітових містах тодішньої Галичини, — було мабуть єдине на всю Західню Україну місто, що не мало залізничної комунікації. Пасажирський рух тоді йшов возами, як за старих добрих часів, по шляху постійно курсували т. зв. жидівські балагули, цебто довгі вози з сидженнями, над якими на дерев'яних каблуках нап'ято плахту для охорони від дощу. Комунікацію автобусами між Станиславовом і Богородчанами заведено пізніше. Отож, під кінець кожного місяця поштовий амбулянс довозив зо Станиславова до Богородчан гроші, призначені на платні державним урядовцям і на всякі урядові потреби державних установ у місті. Розвідка УВО пильно слідкувала за рухом державних грошей і вишукувала місця, де вони зберігаються, кудюю перевозяться, як охороняються і т. п., все те збиралося десь у Львові в руках «Юлька» і в людей, що їх він до того діла призначив. Тепер, коли вже минуло кілька місяців від останнього нашого «скоку» під Калушем, «Юлько» вважав, що прийшов час на новий виступ, і призначив на чергу поштовий амбулянс на шляху

між Станиславовом і Богородчанами.

Виділено Романа Барановського, щоб ще раз перевірів зисліди дотогчасної обсервації, а ми з Івасем Паславським пішли вишукати місце, де зручніше було б виконати експропріацію. Не довго й шукали, місце трапилося годяще в ліску між селом Лисець і Богородчанами. От тільки й заковика, що за близько від поліційної станиці в Лисці, не дальше 300 метрів. Та ми рахували на швидкість дії і на добрий терен до відвороту — заки хто очунається і заки прийде заалярмозана поліція та заки зорієнтується, куди пускати погоню, ми вже будемо далеко.

Барановський перевірів, що нема ніяких змін у транспорті грошей. По-старому за грішми приїздив до Станиславова візник з Богородчан, найчастіше українець на прізвище Яворський, забирав гроші в скриньках на візок, стьобав шкапину батогом і їхав собі в Божий час. Його обов'язком було кожного дня приїжджати до Станиславова і забірати пошту до Богородчан, такий у нього був контракт з поштовим урядом. Ніякої ескорти грошей не було, хіба б припадково присівся поліцист, якому саме того дня випало діло до Станиславова і він вертався б до Богородчан чи до котроїсь зо станиць по дорозі. Бо візник мав право брати двох-трьох пасажирів, це було в нього побічне джерело заробітку.

Умовилися ми, що Роман Барановський буде кожного дня приходити на місце, де зантажаться гроші на візок, крутитися там так, щоб усе бачити, а самому не впадати в очі. Коли гроші вже будуть на візку — присістися туди, як подорожній, і це буде для нас знаком, що гроші їдуть і що маємо спиняти візок. Бо

ми в трійку з Івасем Паславським і Льольком Ясінським ще спозарань будемо виходити на шлях і ждати в ліску на візок. Якби Романові не здалося присісти на амбулянс, наприклад тому, що зізник мав уже давніше замовлених пасажирів, тоді він мусить чимдуж педалувати ровером і дати нам знати, як стоять справи.

Може не був це плян найліпший, зокрема коли зважити, що один з учасників нападу ввесь час мав їхати зізком, візник і пасажирі могли йому добре предивлятися і колись через те пізнати його при очній ставці — та часу багато не було, щоб придумати щось інакше, до того не треба забувати, що ми щойно здобували досвід. Ми і так мали його більше, як перед пів роком, і коли Н.В. виряджав нас «на роботу», ми, крім доброї зброї і досить стрілива, мали кожен по плящині міцної перфумованої есенції і по торбинці паприки, щоб посипувати сліди за собою і зазертити в носі поліцейським собакам на випадок погоні. А ті, що мали йти з грішми в дальшу дорогу, дістали сухі харчі так дібрані, щоб багато відживної сили забирало мало місця. Для потреби мали ми й маски, щоб у моменті експропріяції обличчя були заслонені і щоб, у разі пізнішого арешту когось з учасників не легко було пізнати їх візникові й подорожнім.

Ще раз розподілено між кожного з нас ролі, точно обговорено плян самої акції і всі розійшлися, щоб на другий день ждати на своїх місцях.

В понеділок 28 зересня 1924 року залягли ми в ліску і кожен на зміну виглядав, чи не їде шляхом наш візок. На мене припала стійка між 4 і 5 годинами по-полудні. Бачу — їде візок, нема на ньому Баранов-

ського, самий візник, навіть нікого з подорожніх. Значить, не буде діла на сьогодні, можна розійтися — я з Миколою Ясінським стежками понад Бистрицю, а Паславський шляхом просто до Станиславова.

На другий день — а був це вівторок, отже «щасливий день» — 29 серпня прийшли ми завчасу, коли не було ще більшого руху на дорозі, і лягли в ліску, яких 20 метрів від призначеного на напад місця. На стійці був Льолько. Десь під п'яту годину прибігає — їде поштовий візок і сидить на ньому Барановський! Миттю зірвалися ми і гайда на дорогу, кудюю за кілька хвилин над'їхав амбулянс. Одна конина підбігає підтющем, на возі, крім візника і Барановського, ще двоє пасажирів, якийсь жид і жінка. Вдаємо, що ми піші подорожні на шляху. Рівняємося з візком і в тому моменті пролунало кілька стрілів угору, на пострах, Паславський вхопив коня за уздечку, а я скомандував по-польськи — «руки вверх, ані з місця!» В той час, як я шахував пістолем візника й подорожніх, Микола Ясінський і Роман Барановський притьмом розбили скриньки й пакували гроші в наплечники. Все пройшло блискавкою. Візник Яворський зо страху не здобувся ні на слово, сидів як прикований і дивився на свою коняку, а жид і полька коло нього теж зацікавили з переляку. На наше щастя — ні живого духа на шляху в один і в другий бік. На добавок, більшість грошей показалося в банкнотах, хоч було трохи дзвінкої монети, головню по 50 грошів, а навіть і дрібнішими. Нічого ми не лишили, геть чисто до останнього шеляга все забрали. Ще кілька секунд — і вже по всьому. Візникові й подорожнім килаємо погрози, щоб мовчали і не спіши-

лися, бо ми їх знаємо і буде зле з ними, коли за- надто ревно схочуть помагати поліції .

Пора вже йти. Розлучаємося, я вертаюся до Станиславова самий, по дорозі вступаю до свого дядька в недалекому Стебнику, щоб там переждати до вечора і під крилами ночі дістатися до Станиславова. В дядька теж мушу собі виробити алібі на час нападу. Паславський, Ясінський і Барановський ідуть навпростець через ліси й поля в напрямі на Калуш. Їхня ціль — занести гроші до члена УВО, Данева, що був справником кооперативи в якомусь селі під Калушем. Прощаюся, міцно стискаємо собі долоні, ще один останній погляд — і кожен в свій бік.

Залишаюся покищо в лісі — не видно мене за кущами — моїм завданням пильнувати, що будуть робити візник і подорожні. В разі потреби мав я там дати кілька стрілів, щоб відвернути увагу погоні від напрямку втечі трьох друзів і спрямувати її в свою сторону. Ліс і цілу околицю знав я як своєю долоню, і для мене висунутися з сітей обляви була б дрібничка. Дивлюся — візник випрягає коняку, лишає на місці візок з подорожніми, сідає верхи і чвалом по шляху, без ніякого сумнізу їде на поліційну станицю. Нема чого довше мені тут сидіти, мерщій ноги за пояс і до дядька.

Просидів там спокійно, доки зовсім не стемніло надворі, а потім легкою ходою, понад беріг Бистриці зайшов додому. По дорозі чув я рух на битому шляху, ступотіли копита кінної поліції, трубили авта — знов заворушилося в Станиславові, якби хто кия в муразлице встромив. До хати прийшов я ко-

Юліан Головінський
Крайовий Командант УВО

до 10 години вночі і зараз же ляг спати. Не збиралося мені на сон, увесь час думки мої кружляли довкола трьох товаришів, що мандрують десь тепер лісами, може безпечно їм, а може й гаряче? На вулиці гармідер майже цілу ніч, рано стало відоме, що поліція витягала з хат усіх нотованих у своїй картотеці злодіїв, в арешті «брала їх в огонь перехресних питань», або, як самі злодії потім гозорили, «били по мордам», щоб призналися до нападу. Значить, підозріння далі йде в напрямі майстрів долота й витриха, ніхто наразі не думає про УВО. Оце й гаразд, коби так якнайдовше.

Читаю вранішню польську пресу. Тяжко повторити, які там виписані нісенітниці. Приїхали, мовляв, «специ» зза праниці на цей напад. Гей, та чи вони з глузду зсунулися? — думаю собі — щоб аж зза кордону «спеців» потрібно відбирати гроші з візка на глухій галицькій провінції. Це, мабуть, щоб піддати перцю сензації й загострити цікавість публіки. Читав я ці теревені разом з Льольком Ясінським, що вернувся на вругий день, і щиро ми обидва сміялися з поліції. Ніхто з нас не думав скриватися, навпаки, ми преспокійно продовжували своє щоденне життя, так як ми звикли до нього самі і в якому нас звикли бачити сусіди. Шовечора збиралися ми в хаті моєї дівчини і вивчали ролі до театральної вистави, що її думали давати на нашому Бельведері.

Тимчасом проші завезено в безпечне місце до Львова. Найперше зложено їх в Данеза, щоб усі три бойовики могли з порожніми руками поїхати додому. Перелічено їх і показалося, що УВО здо-

була в тій експропріації 42.000 польських золотих, як на ті часи це була колосальна сума. Тільки вийшов клопіт. Данів сховав гроші в пасіці і коли прийшлося транспортувати їх до Львова, показалося, що забракло 11.000. Тлумачився зін, що хтось мусів украсти з пасіки, та це було смішне оправдання, бо кому прийшло б на думку шукати тих грошей у нього в пасіці, а коли б і натрапив на них випадково якийсь злодійський медолюб, то хіба не лишав би на місці 31.000, задовольнившись тільки третиною. Цей Данів відразу не був мені понутру, як тільки я з ним познайомився в часі підготовки нападу в Калуші. Чи буз він старшиною, цього собі тепер не пригадую, але напевно знаю, що служив в «Українській Галицькій Армії» і знав мойого доброго товариша з 5-го Кінного Полку, що ним, як уже згадувано, командував Франц Борис. Був це старший парубок, що любив заглянути до чарки, подобалися йому дівчата і манили до себе карти. Стільки мойого знаймства з ним, що бачив я його декілька разів, якою дорогою дістався він до пересіяного вже в тому часі активу УВО — не скажу.

Крадіжки в УВО стерпіти не можна. Хто посягнув рукою на здобуте ризком свого життя організаційне майно, той не тільки навіки сплямив свою честь, не тільки раз на все мусів стратити довір'я в своїх тозаришів і в Організації, але для того не було вже місця між живими. Бо хто міг заручити, що, раз ступивши ногою на похилу площу, людина не скотиться на саме дно і не зрадить справи й товаришів?

Данева засуджено на смерть. «Юлько» доручив

мені взяти одного з бойовиків і виконати присуд. До помочі вибрав я собі Люпуля з Калуша, якщо не помиляюся, називався зін Володимир, бо був ще Іван Люпуль, його молодший брат, у тому часі до УВО не причасний. Вже був визначений день і година мого приїзду до Калуша і Люпуль чекав на мене, коли нагло прийшла вістка відкликати справу. Було вже запізно, щоб повідомити Люпуля про стримання виконання присуду, а конче треба було це зробити, щоб не поспішився він і не виконав самий. Тому пустиз я телеграму: «Посади не приймай, чекай на кращу. Підпис: Вербенко». Він мусів здогадатися, про що йдеться, отримавши телеграму, на жаль не здогадався її знищити негайно і з тою телеграмою ще довелося мені пізніше стрінутися.

Як виявилось, Даневу зайшов холод у п'яти і несподівано гроші «знайшлися». Але про те стало відомо багато пізніше, мене вже в Станиславові не було.

З Данезим зірвано всякі зв'язки, вийшов він поза рами організаційного життя і помер десь ще перед другою світовою війною.

А в нас у Станиславові життя йшло весело, ми далі тайком вербували людей, вишколювали бойовиків, закріплювали УВО на своєму терені — а на язі працювали на хліб насущний, чинили своє діло в легальних громадських установах і любилися з дівчатами, як за добрих стрілецьких часів.

Так і застав мене наказ — негайно приїхати до Львова.

V

З ГРАНИЦІ ДО В'ЯЗНИЦІ

Я вже згадував, що дістав наказ виїхати до Львова і зголоситися на кличку до Мілька Сеника в його мешканні при Рицерській вулиці. Не знав я, чого кличуть мене до Львова, здавалося мені, що хочуть мене відтягнути зо станиславівського терену, де я вже кілька літ сидів і міг стати підозрілим для поліції. Воно й так було, але тільки частинно, бо зараз після приїзду до Львова довідався я, що разом з кількома іншими членами УВО поїду за границю кінчати якісь спеціальні курси. Не сказано, які саме, тільки будуть тривати вони кілька місяців, після чого вернемося назад і будемо розподілені по різних місцях для своєї роботи. Прийшло мені на думку, що вже раз колись згадував мені «Юлько» про таку можливість і тепер я переконався, що наш командир ніколи нічого надаремно не говорить, що все в нього має своє місце і сзое значення.

У Львові контактувався я ввесь час з Мільком і він познайомив мене з Мірком Вербицьким, обидва ми разом мали виїжджати за праницю. Дістали короткі інструкції з кого, де і на яку кличку зголоситись у Кракові, потім Мілько виплатив нам гроші на дорогу в польських золотих, поблагословив на добру путь і ми розпрощалися. В самий день виїзду пристав до нас ще третій товариш дороги, Гарвенко. Був він родом з Добромиля коло Перемішля, вперше я тоді його побачив, але назвище те

було мені відоме — він був свого часу замішаний у справу атентату на Йосипа Пілсудського у Львові і виступав у т. зв. процесі фєдаківців ¹⁷⁾). Здоров'я його сильно підорвалося в тюрмі, він захворів на туберкульозу, не було йому місця в краю ще й тому, що весь час зорила за ним поліція, отже УВО наказало йому зникнути з горизонту на якийсь час і зислала за границю.

В Кракові заопікувався нами сотник Ревюк. Не забарилися ми довго, тільки переночували, за порадою Мірка переміняли польські золоті на американські доляри і того самого дня від'їхали в напрямі німецької границі на Гури Тарновске. Там був перехідний пункт через границю, обсаджений тільки з одного боку, т. зн. з польської сторони треба було перейти власним промислом, а по німецькому боці була квартира УВО, що приймала «гостей». Ми тої околиці не знали, перший раз у житті там були, тому сот. Ревюк особисто підзозив нас під границю. В поїзді всіли ми до окремих вагонів: я з Гарвенком до одного, а Мірко з Ревюком до другого, і тоді щойно я ближче познайомився з Гарвенком. Розказував він мені про справу й життя — утримувався він з лекцій у сзйому містечку і гіркий це був хліб. Містечко мале, там він був в усіх на очах, ні кроком ступити, щоб слідом за собою поліції не тягнути. А здоров'я таке, що нє нелегальне життя в підпіллі не дозволяє.

Швидко заїхали ми до Гур Тарновських і піщли пішки в напрямі села Тарновіце, взесь час по двоє

¹⁷⁾ Від назвища головного обвинуваченого, Степана Фєдака.

— на переді Мірко й Ревюк, ззаду ми з Гарвенком. Надворі вже стемнілося.

Ревюк підвів нас під село і показав нам лісок, попід який мала пробігати границя, лісок ріс уже по німецькому боці. Побажав нам щастя і вернувся до Кракова.

Ніби недалеко буз той лісок, але коли почали ми йти до нього, нагадав я собі з Франкового «Дон Кіхота»:

«Гори, гори, ви так близько, що здаєсь, достать рукою, а прийдеться до вас тюпать, то щоби вас чорт побрав.»

Здавалося, може кілометр, а може й менше до ліску, от тільки пройти зраною ріллею, та й по зсьому. Почали ми йти по тій ріллі. Хоч це вже кінець листопада, але морозу не було, земля розмокла від дощів, тяжко бродити, болото липне до черевиків, --- пристаємо, задихані. Не можна закурити, щоб вогонь з цигарки не зрадив нас перед пограничниками, а страх як хочеться курити! Здається, потягнув би дим раз чи два, і легше на душі було б!

Мірко дивиться на годинник. Казав нам Ревюк, що треба йти чверть години до границі, а ми вже йдемо пів години, нема сумніву, мусіли границю минути, мабуть пішли трохи навскоси. Краще зійдемо з поля на дорогу й уже безпечно почвалаємо до того села, де нас мав ждати зв'язковий УВО.

Сходимо поволі вниз, до шляху. Видно якусь тінь, хтось стоїть, пільма не дає придивитися, хто це. Сподіваючися, що це вже по другій стороні границі, питаюся незнайомого по-німецьки, чи дійсно ми в Німеччині.

— Так, панове, ви вже в Німеччині, — відповідає нам теж німецькою мовою.

Зідхнули ми з полегшенням.

Незнайома постать заохочує нас підійти ближче. Яке ж було моє здивування, коли побачив я перед собою польського поліциста! Як показалося пізніше, всього кільканадцять метрів від того місця стояла поліційна станиця і він, нічого не підозрюючи, вийшов собі на хзилину надвір, навіть не був у службі тоді. На його свист вилізло з кущів кілька пограничників, надбігли й інші поліцаї — ми попалися. Закляв я в душі, що послухав Мірка і лишив у Кракові свого пістоля. Ніколи я з ним не розтазався і, будь він тепер у мене в кишені, я напевно втік би. Ніхто не спішиться гнати за озброєною людиною, постріляли б трохи на пострах, а що ноги в нас молоді, ми мали б усі шанси добігти до границі, тимбільше, що страх несе як на крилах.

Тимчасом Мірко, що лишився позаду, схилювся ніби поправляти щось коло черевика. В дійсності він запорпав у болото якісь речі, що могли б нас компромітувати. Властиво, нічого надзвичайного не могли нам зробити, хіба закинути нелегальний перехід границі, а тому ми, хоч і злі самі на себе, що так нещасливо скінчилася наша нічна прогулька, та не впали в паніку. Що ж, потримають, та й випустять. І не перейшли ми границі тепер — перейдемо за тиждень, чи за два, а покищо треба думати, як видобутися з тої халепи. До того ми вже були підготовані, умовилися ще в Кракові перед виїздом, що ніби ми зовсім не знаємося, випадково наткнулися на себе аж на станції в Гарнозскіх Гурах,

кожен хотів покинути Польщу і мусів собі видумати якусь імовірну історію.

До ранку перебули ми в поліційній станиці. Опісля відставлено нас до поліційного комісаріату в Тарновських Гурах, списано короткий протокол і віддано до судової в'язниці. Так і видно, що покищо більшого підозріння на нас нема, от ішли люди на зелену границю, не мали щастя й попалися, як десятки а може й сотні інших, тепер мусять за те відсидіти та й на тому кінець.

У в'язниці відобрали від мене доляри, не лишили навіть тютюну, заперли в одиночку і зараз на другий день завели до судді. Я подав своє правдиве наєзище і зовсім не крився з тим, що тікав з Польщі. Що ж я мав робити? Як українцеві, та ще й колишньому військовому старшині, не стелився мені рожевий шлях, прожити тяжко, заробити ще тяжче -- рішився я шукати щастя на чужині. А моїх товаришів не знаю, перший раз у житті побачив їх учора.

Все те запротоколовано дуже докладно, суддя ввічливий і коректний, пропонує мені вийти на волю за кавцією сто золотих, якщо хочу, бо бачить, що маю гроші. Треба тільки написати прохання до вищого суду і за кілька днів усе буде готове. А судоза справа за нелегальний перехід мене не мине, та вона відбудеться **пізніше.**

Не треба казати, що я з місця з великою охотою на те пристав. З одного боку це було мені свідомством, що ані поліція ані суд не підозрівають, які птиці попалися їм у руки, а далі — мені коби тільки вийти на вільну стопу, другий раз уже мене не

впіймають! Хоч, на дні серця, не дуже йняв я віру тому, що легкий тюремний режим, байдужа постава адміністрації і прихильність судді згазували б на правдоподібність скорого виходу — я все таки мав якесь погане прочуття. Ще більше воно скріпилося, коли день-у-день почали навідуватися до мене різні поліційні урядовці й усе наново випитувалися, чого я вибирався до Німеччини, а чому з Гарзенком і з Васильковом, а звідки я їх знаю і т. д. Ця настирливість дратувала мене і насторожувала, бо хоч я одне й те саме за кожним разом відповідав, вони терпеливо повторяли свої одноманітні допити.

Моє почуття справдилося. За якийсь час знову покликано мене до судді, що геть змінився, кудись ділась його звичливість, повідомив мене, що суд відкинув моє прохання вийти на волю за кавцією і що я взагалі не маю права домагатися того. Дуже строго поводився зо мною, дарма що чемно. Того самого дня змінився й режим у тюрмі. Від тепер цілу ніч у камері горіло світло, на прохід випускали мене з бандитами, тюремні сторожі не зводили з мене очей і суворо відносилися до мене — зовсім іншим вітром повіяло, мусли прийти нові накази.

— Ов, — думаю собі, — біда, зле стоїть моя справа.

Та покищо нічого ще ближче не знаю. Ще раз покликав мене суддя, вже останній, щоб довести мені до відома, що за перехід границі покарано мене тримісячним арештом. Це мене вдарило, бо звичайно давали за нелегальний перехід границі два тижні, часом менше, а часом накладали тільки грошову гривну, коли ж всадили мені на плечі аж три

місяці, то за тим мусить критися поважніша справа. Прояснилося мені в голові, коли суддя сказав, що від тепер я стою до диспозиції станіславівської прокуратури. Значить, позбирали все, що могли, тепер будуть чіпляти мені всячину з цілого станіславського терену і за всі роки, від коли вернувся я з Чехословаччини. Та коли я ближче роздумував собі те в камері, почав на мене напливати оптимізм. Чого журитися? Хіба ж зловлено мене на гарячім?

Не знав я, що в міжчасі зайшли в Станіславівщині нові події і що через те густі хмари станули мені над головою...

Один ще раз відвідав мене якийсь панок з поліції і тим разом хутко я його спекався.

— Куди ви хотіли їхати? — питається, як звичайно.

— На Гонолюлю, — відпалив я.

— Що? Як? На Гонолюлю? Чому на Гонолюлю?

— Бо там і не пахне поляком, тому там добре місце жити.

Після того припинилися з мене всякі відвідини таких типів і я був з того дуже задоволений. Вже думав я, чи не забули про мене, бо кілька тижнів пройшло і ніхто мною не цікавився.

Коли це зайшов до мене старший ключник:

— Пане Моклович, чому ви не користуєте з в'язничної бібліотеки? Маєте до того право. Так само, якщо хочете, можете докупляти собі харчів за своєї гроші.

Врадувала мене ця вістка і я таки того самого дня пішов з ним до бібліотеки. Пам'ятаю, першу книжку, що її я визичив, — «Потоп» Генриха Сен-

кевича, — взяв я тому, що товста і на довше вистане читати. Принесли мені хліба та й до хліба, пачку тютюну, і коли дим піднявся коліщатами під стелю камери, світ мені представився в зовсім інакших красках.

Помалу почав я освоюватися з думкою, що мабуть не скоро доведеться побувати на волі. Було це якраз перед Різдвяними Святами. Прийшла мені черга йти на щоденну прогулянку по в'язничному подвір'ї, а виходив я звичайно тоді, коли перша половина в'язнів верталася вже до своїх камер. Їх замикали, а тоді випускали нас, але було, що одних відвели за пізно, а других випустили за скоро, і саме таке трапилося того дня. Гарвенко скористався з хвиливої невпаги ключника, перейшов попри мене і шепнув, що на днях виходить на волю. Не було за ним нічого, щоб пришпилити спразу, а кару за перехід границі вже відсидів. Більше я його з того часу не бачив. Пізніше довідався я, що звільнили теж і Мірка Вербицького. Нічого йому не доказали, навіть не знали його правдивого назвища, так він свою кару відсидів, як Василькіз. Лишився я один з нашої трійці і з дня на день чекав, що поведуть мене до Станиславова.

Десь у половині лютого 1925 року зажадала мене станиславівська прокуратура. Прийшли по мене два поліцейсти, скували руки на плечах і поїхав я естапами до Станиславова. Найперше до Кракова «під телеграф»¹⁸⁾, звідти до Перемишля, потім до Львова й до Станиславова.

¹⁸⁾ Так називалася пересилочна тюрма в Кракові.

Михайло Малинка, член УВО

СЛІДСТВО В СТАНИСЛАВОВІ.

Замкнули мене на самоті і вважався я тут небезпечним в'язнем. Світло світили цілу ніч, не було ще там електрики, запалювали високо нафтову лампочку і від неї ішов невиносний сморід. Камера маленька, невеличке вікно вгорі закрите, нафта цілу ніч коптіла, що аж душився я від смороду, нічого не помагали мої протести.

Називалося, що в слідчій тюрмі обов'язує ізоляція, та чи можна відірвати в'язня від усякого контакту з іншими в'язнями в тюрмі? Дуже скоро довідався, що я тут не самий. Уже сидять Люпуль з Калуша, Іван Паславський, о. Барановський з дружиною і з дочкою Одаркою, Микола Бігун і зовсім непричасний до «ексів» молоденький семинарист Чухновський та ще якісь. Пізньої осені став новий напад на поштовий віз під Калушем, поліційна облава виполошила бойовиків з хати о. Барановського, скінчився там бій з поліцією, Паславського поранено в ногу і зловлено, обидва брати Барановські — Ярослав і Роман — втекли й живуть десь у підпіллі, а поліція з'ясувала всю їх родину. Попри те наліво й направо арештували в повіті всіх, кого лише підозрівали, що цікавиться він політичними справами, а через те в станиславівській тюрмі йшов рух — безнастанно одні виходили, другі приходили на їх місце. По моєму приїзді більшість тих випадкових в'язнів уже покинули в'яз-

ницю, лишилися тільки ті, що довкола них снувалося згущене підозріння.

Довідалася моя родина, що я вже в Станиславозі і в найближчу суботу відвідала мене мати з одним з моїх братів. Мати в мене з вірменського роду, але добра і щира українка. Позатим, як кожна мати, — жаль їй сина, хоч цей син уже війну перебув і не з одної печі хліб їв.

Побачення відбулося в приязності слідчого судді і тому не міг я матері нічого довірочного сказати, ані теж від неї довідатися. Питається мене мати:

— За що ж ти, Влодзю, в тюрмі? Чого хочать від тебе, за що карають тебе?

Що ж відповісти на такий запит стурбованої матері?

— Не журіться, матусю, — кажу — все буде добре, ось бачите, сотні українців сидять тепер у тюрмі, такий час настав.

На другі відвідини до мене прийшло, крім матері, ще з десять інших осіб. На превелике моє здивування побачив я між ними і «Льолька» Ясінського, що приїхав зо Львова, щоб погуляти по сзому рідному Бельзедері і при тій нагоді відвідати мене. Страшенне кортіло мене нагримати на нього — це ж було вже після відомого нападу на головну пошту у Львові, в якому відіграв він важну роль. Подивився я на нього грізно, але добрий Микола тільки засміявся.

Ще й тепер, коли згадую про ті часи, завжди приходиться мені на думку нездарність тодішньої польської поліції, що надробляла це жорстокістю і вдавала ге-

роїв там, де того зовсім не було потрібно.

Слідство з мене провадив суддя на ім'я Бернштайн, вихрещений жид. Був це дуже здібний суддя і тишився великою повагою в урядових польських колах Станислазова. Каліка від уродження, бо кривий на ногу і зовсім не володів правою рукою, не мав ніякої радості в житті крім собаки-вовчура, теж кривого. Жінка в нього приглухувата, дітей не мали, ходив по місті з великим собакою-вовкодазом, всю життєву енергію концентрував на судових справах, а до слідства давали йому самі найгрубші справи й усі «політичні». Трудно мені сказати, чи була в нього ненависть до українців. Знаю з власного досвіду, що буз він урядовцем дуже строгим і ревним службовиком польської держави. І хто попався в його лабеті, не було в нього великої надії вийти на волю.

Коли покликав він мене перший раз на допит — зачалося від переходу границі. Куди, чому і т. д. — все те вже остогидло мені з давніших допитів і за те, зрештою, мене вже покарано, справа скінчена, навіть перемолочувати її ще раз? Показалося, що це тільки зступ. Тепер витягнув він поліційний донос і почав мені відчитувати поліційні закиди в мою сторону. Було того стільки, що в далекої від конспірації людини й незвичкої до революційного діла волосся дубом могло піднятися з жаху: обидва напади на поштовий віз у Калуші, напад на поштовий амбулянс під Богородчанами, організування боївок УВО в Станиславові, військові вправи з ними, ціла низка вбивств різних «хрунів»¹⁹⁾, і то в цілій Станиславівщині, підпали польських колоністів аж до військового шпигунства на користь Ні-

¹⁹⁾ Так у Галичині називали польських запоранців.

меччини. Послухавши всього того обвинувачення, я розсміявся судді в очі. Не тому, щоб удавати від важного, але таки справді сміх мене взяв, як можна все те закидати одній людині? Це ж мусів би бути хіба всюдиприсутний феномен і яка ж нездарна супроти нього виглядала польська поліція, що стільки років навіть на слід його не впала!

— Коли ви будете ображувати нашу поліцію, — каже суддя, — я буду змушений вас покарати.

— А хіба ж може бути гірша кара, як тюрма, темниця й сухий хліб? Раз ви мене сюди безневинно запроторили, то нема чим мене більше лякати.

Витримав мене повних п'ять годин і я, вернувшись до камери, зараз «перетелефонував» ²⁰⁾ це крізь стіну Палавському й Люпулеві, що сиділи в мене сусідами. Ці «телефони» йшли між нами кожного дня, а крім того посилали ми собі «грипси» ²¹⁾ через селян, що гарно ставилися до політичних в'язнів, яких у тюрмі називали «політикантами».

Допити йшли довший час, бо хоч і які нісенітниці закидала мені поліція, суддя мусів на кожну з них окремо мене перепитати і списати протокол. Я зручно відбріхувався, як це в тюремному жаргоні говорять «— пущувався» — від усього, проте трохи що не повсовгнулася мені нога і були б мене причепили до одної зо справ на підстазі знайденої в Люпуля телеграми. Про неї вже була мова. Отож Люпуль, всупереч усім правилам конспірації, невідомо чому маринував у себе ту телеграму і при ревізії поліція в нього

20) Перестукував в'язничною азбукою.

21) В тюремній говірці — дрібнописані листи.

її знайшла. Можливо, що Люпуля заспокоїв її зміст і тому не вважав він її кінечним знищити. Але тепер він признав, що це від мене і тим самим відразу в'язав мене з собою і з Калушем, від чого я за всяку ціну старався відпекатися, будьто б мої заінтересування поза Станиславів не виходили. Виперся я від того знайомства, хоч до телеграми признатися мусів, вислав я її неначе б то на прохання одного товариша Люпуля з «Маслосоюзу», Люпуль дійсно старався тоді про посаду вчителя з «Рідній Школд» і це вийшло якось імовірно і зрештою дата телеграми була досить далека від кожного з нападів так, що не було підстави вважати її закодованими інформаціями в справі експропріяції.

Так то найменший папірчик в конспірації може перевернути найліпше продуману оборону і тому найкраща засада — кожну річ нищити.

Після допитів почалися конфронтації. Тут мушу вернутися назад кілька місяців, на короткий час перед тим, заки виїхав я до Львова

Яких два тижні після нападу під Богородчанами, сидів я в моєї дівчини в товаристві вчителя Яблонського і його родича. Була це неділя, обидва вони прийшли попрощатися, бо кінчалися вже літні ферії і мали вони від'їхати кудись у Борщівщину. Виходимо всі три з хати Пасічняків — моя дівчина називалася Пасічняківна — і на нас наскочили тоді якісь бельведерські типи. Дарма що я їх ніколи на бачив і не знав, хто вони, — давай битися з нами! Ну, не на таких натрапили. Один з напасників, якийсь Кобилянський, дістав від мене рану під лопатку і зразу ж, як довгий, гепнувся на землю. Побачивши це інші, дали ногам

знати. Закривавлений Кобилянський кричав з болю, ми тимчасом побігли до дому Яблонських. Заалярмувалося все шумовиння Бельведеру, хотіли напасти на дім Яблонських, щоб дістати нас у свої руки. Мусіли ми закликати на поміч поліцію і та, замість зробити порядок з бельведерською голотою, що напастувала спокійних людей, усіх нас забрала до поліційної станиці, цебто обидвох Яблонських, мене і ще четвертого, що буз у нас бойовиком, але зо мною не ходив на ніякі виправи. Привели нас до станиці поліції, в Бельведері, де командантом був перекинчик, українець з походження, Домка. Списав з нами протокол і відставив до Окружної Команди Поліції при вулиці Камінського. Там ми переночували.

А коло десятої години вранці покликав мене комісар Лякс, знаний у цілому Станиславові жид-садист. Кажуть мені заждати. За хвилину входить — аж холодок мені покотився по спині — візник Яворський з богородчанського поштового амбулянсу. Лякс показує на мене рукою:

— Той, чи не той?

Фу-у-у, оце прикра історія.

— Такий, як той, але не той, — відказує дядько.

Лякс накинувся з криком на Яворського.

— Але ж, пане комісарю, — каже дядько по-українськи — мені не в голові було їм придивлятися, я боявся, щоб мене не вбили.

— І шкода, що не вбили, — верещить Лякс, — було б одного дурня менше на світі.

Відвели мене назад до камери і там ми вже знайшлися всі чотири, кожен з нас перейшов ту саму конфронтацію. Яблонські обурюються на поліцію, що пі-

дозріває їх у таких темних справах, а я сміюся в кулак, бо добре знаю, що за діло.

По обіді обидвох нас з Малинкою викликають на подвір'я. Стоїть там поліційне авто під газом і я здогадався, що їдемо до Богородчан. Скузали нас обидвох і повезли до богородчанської поліції. Ще добре не розглянулися ми по стінах, а вже приводять жидка, що сидів на візку з Яворським. Показують на Малинку і на мене, чи пізнає він тих, що зробили напад і забрали державні гроші. Жидок — чотирнадцятьлітня дитина — трясє штанами зо страху, але тримається тої самої тактики:

— Такий як той, але таки не той.

Приводять ще молоду і дуже гарну блондинку, жінку якогось польського урядовця, вона теж їхала тим візком. Добре мене тоді бачила, але або залякалася на смерть, а може не хотіла «сипнути» мене, тоді ще молодого і не зовсім поганого козака, що ціле своє життя не міг жалітися на жінок. Без великої надуми жінка виразно сказала, що бачить мене перший раз у житті.

Так ці конфронтації не дали жодного висліду, до Станиславова везли нас уже без кайдан і Лякс казав нам забиратися додому. На тому справа не скінчилася, поліція подала нас до суду за бійку і нас засудили на три тижні арешту за те, що ми боронилися перед нападами підпитої бельведерської «гебри». Така то була польська справедливість...

За час перебування у в'язниці в Гурах Тарновських я не голився і запустив собі величеньку бороду. Дуже

вона мені сподобалася, задоволений був я з зовнішньої переміни моєї появи. та не довго тішився, зараз після першого допиту Бернштайн наказав зголити бороду. Не дуже я їй протестувати, щоб не виглядало, що я навмисне хочу змінити свій вигляд, щоб не пізнали мене свідки при конфронтаціях. Бо вони тепер наново почалися, тільки було їх багато більше. Ні одного дня не обійшлося без них, дивувався я, звідки так багато свідків узялось до очної ставки, чейже неможливо, щоб стільки людей могли приглядатися тим трьом бойовим актам. У мене зачалось від спрази другого нападу на поштовий віз під Калушем восени 1924 року і першим свідком, що маз мене бачити при тому, був командант поліційної станиці в містечку Войнилові коло Калуша. Яким чином мав би він бути в дні нападу на залізничному двірці в Калуші — це тайна поліції, бо ніхто інший там його не бачив. Але послухаймо, що він сам говорить:

«Повітова Команда Поліції в Калуші дістала вістку з конфіденційних джерел, що має поновитися напад на поштовий амбулянс коло залізничного двірця. Заалармовано поліцію в цілому повіті. Його поставлено до служби на залізничному двірці. Там ходив він, доходяючи поїзду зо Станиславова, приглядався людям, що теж ждали на поїзд, і пригадує собі мене, бачив мене в станційному буфеті, як я пив чай. Я видавався йому досить підозрілий, тому він підступив до мене і зажадав особистої виказки. Я вилегітимувався, нічого не міг мені закинути тоді, знайшовши документи в порядку, все ж таки не спускав мене з очей. А тепер собі дуже добре пригадує ту сцену і пізнає мене, як того осібняка, що пив чай і якого він легітимував.»

Слухаю того пильно, ждучи, коли прийде черга на мене говорити. Бо все те була виссана з пальця брех-

ня і тим легше було мені її опрокинути, що я мав «урядове алібі» — сидів у тому часі у в'язниці на Шлеську. Було очевидне, мо поліція поінструювала свого свідка, а він помішав особи, взяв мене за кого іншого з обвинувачених.

Каже слідчий суддя:

— Встаньте, пане Моклович, — а до поліциста: — а ви ще раз добре йому придивіться.

Поліцай придивляється мені з-переду, оглядає з боків, навіть ззаду.

— Так і є, пане суддя, рішуче цей самий. Чудово собі його пригадую і нема в мене сумнівів щодо того.

Дивлюся то на суддю, то на біднягу поліцай, що так ревно хотів прислужитися Польщі, і жду, що з того буде. Дивиться на суддю і протоколянт Трафіковський, поляк, з яким у нас були добрі взаємини. Хоч він і завзятий поляк, та обсіла його купа дрібних дітей, не міг вижити зо своєї урядової платні й віддавав нам усякі прислуги за незелику винагороду.

А суддя сидить ні в цих ні в тих, не знає, що зробити з тим сзідком, що передав куті меду в службовій запопадливості.

— Помиляєтеся, пане постерунковий (22), цей пан був тоді понад тисячу кілометрів від Калуша. Треба вам добре поміркувати в своїй голові, заки розпустите язика, а тепер можете йти, ваше свідцтво вже зайве.

Тоді я, вже певний себе, висипався на польську поліцію, називаючи її вбивниками невинних людей, кри-

²²⁾ Так у Польщі називався рядовий поліцист.

воприсяжниками й обманцями. Якби не те моє «щастя», що я випадково в тому часі сидів у далекій звідсі тюрмі, на основі свідчень такого поліційного собаки засуджено б мене на довгі роки в'язниці, бо хто ж няв би віру моїм запевненням про незвинність, та ще й точне алібі представити мені тепер, пів року після нападу, — просто неможливо.

Суддя грозив мені карою за таке говорення, більше з обов'язку, як з переконання, і казав відвести до камери.

Як тільки запав присмерк, перетелефонував я своїм сусідам про цю першу очну ставку, вони подали це далі і того самого дня рознеслося це по всій тюрмі. Якраз тоді Паславського відвідала його сестра, що була вчителькою десь коло Сарнів на межі Волині й Полісся. Вийнятоково дозволено їй на побачення, бо приїхала з так далека, і в часі побачення вона, обнімаючи брата й цілуєчися з ним непомітно всунула йому пляшку доброї горілки фірми Бачевського²³⁾, — принесла її з собою в зарукавку. А Паславського камера саме під мою, один поверх нижче, а тому не тільки «телефонувати» було мені зручно до нього, але й переписуватися, спускаючи «коня»²⁴⁾. Десь коло другої години вночі, коли все затишилося в тюрмі, телефонує мені Паславський, щоб пускати «коня» і прив'язати туди горнятко. Витягаю «коня» обережно — і вже носом чую приємний запах «Бачевського», добру четвертину пляшки відпустив мені Паславський. Я розохотився під хмелем і давай співати! Счинився рух, а

²³⁾ Бачевскі — власник відомої фабрики горілок у Львові.

²⁴⁾ Мотузок

я собі спізаю, як на серенаді, аж коли прибїг начальник тюрми, Комар, спам'ятався я й замовк. Була з того потїха для в'язнів у щоденній одноманїтності тюремного життя.

На другий день конфронтували мене з о. Барановським і з панї-маткою. Її я зовсім не знав, вона не заходила до кїмнати, де я жив, зате з о. Барановським був добре знаймий, тільки що тут ми вдавали собі цїлком чужих.

Таким способом я привик до конфронтацій і вони з часом не робили зже на мені враження, я був безпечний щодо того другого нападу в Калуші і підготував себе в душі стрїчати бїльш небезпечних для мене свїдків. Прийшла черга на перший напад з весни 1924 року. Одного дня привели мене до судді і коли я почув, що каже він Трафіковському закликати свїдка Красняка, признаюся, трохи почув я муравлі за шкурою. Правда, я зараз опанував себе і рїшився боронитися, закидаючи йому брехню.

Входить Красняк і суддя йому каже:

— Добре придивїться тому осїбнякові, чи не цей то самий, що стрїляв до вас під Калушем.

Стоїмо напроти себе і дивимося собі прямо ввічі. Пливають секунди, а ми все вдивляємося в себе і ні чичирк. Чую, що мій зір бистрий, дивлюся на нього гостро, як перед роком, тримаючи його під дулом пістоля. А Красняк глядить лагідними очима, неначе б зовсім не був поліцистом, і по хвилині звертається до судді:

— Ні, пане суддя, це не той.

Я геть збовзванїз і трохи не вирвалося мені «брешеш, поліцейське кодро» з несподїванки. Та як це, щоб не

Михайло Вербицький (Васильків), член УВО

пізнав мене Красняк? Адже ж тоді, підчас нападу, ми так само дивилися на себе, як тут у кабінеті слідчого судді. Правда, мав я тоді невеличкий бічний заріст, що його в Галичині називали з-австрійська «бакенбардами», або «бачками», мав на собі темносиній одяг і засунений на очі картуз. Але так же само, як я з одного погляду без моменту вагання пізнав Красняка, міг би він пізнати й мене.

Вернувшись до келії я ходив, як не свій, цілий час не давала мені спокою думка, чому Красняк не пізнавав мене. А може він не мав відваги сказати мені це до очей і щойно після мого виходу від судді поттердив мою участь у нападі? Та ні, показалося пізніше, що таки стояв при своєму. Суддя на всі боки м'яв його — «а придивіться добре, а пригадайте собі ліпше, а чим він різниться від тамтого, а опишіть ще раз, як виглядав той тип» — і на все те була в Красняка одна відповідь — ні та й ні! Не можу собі до тепер jinakше того пояснити, хіба тим, що Красняк був вдячний мені за те, що я не поклав його трупом на місці, хоч легко міг це зробити. А може боявся помсти товаришів з УВО, що на волі? Так чи сяк, він уперто відмовлявся ідентифікувати мене, подавав учасника нападу за прубного від мене і з «бачками» на обличчі.

Казали мені пізніше, що коли привели Красняка до конфронтації з Миколою Бігуном, він без надуми сказав: так, це той самий. А Микола Бігун не мав ніякого відношення до тієї справи і може й тому Красняк показав на нього. Він мусів на когось показати, на те тиснула його поліційна команда, отже він вибрав собі непричасну людину з тій надії,

що вона легше зможе доказати свою невинність і вийде на волю. А зрештою про те найкраще міг би сказати самий Микола Бігун.

Серія конфронтацій за перший напад також перейшла щасливо для мене. Візник Білоус, що теж дуже добре мене бачив — не пізнав. Засланявся страхом перед спрямованими на нього пістолями, цей страх геть замазав йому з пам'яті образ напасників.

Під кінець слідства конфронтували мене ще з священником зо Слободи Небилівської і з його дружиною. Вони справді не пізнали мене — я вже й сам починав вірити, що дуже змінився від того часу — хоч мені аж кортіло привітатися з ними, як з давніми знайомими. З їхнього боку я нічого не боявся, навіть якби пізнали вони мене, напевно до того не призналися б.

В часі тих конфронтацій не вільно мені було нічого говорити. Я сидів на кріслі, вставав, коли мені казали, суддя до мене не ставив жодних запитів. Він аж зо шкурки вискакував, так дуже хотів мене пришпилити до справи, видно це було з кожного його слова до свідків при очних ставках. Після кожного такого сеансу я присягався, що помщуся на тому собаці, як тільки вийду за тюремні ворота, а потім, коли обвіяло мене вольне повітря, я вже більше про те не думав.

На кінець прийшла богородчанська справа. Хоч я вже перейшов був конфронтації з найголовнішими її свідками ще перед більше як пів року, все ж таки ніколи не можна мати певности, чи не зайде в свідкові якась зміна під впливом поліційних залякувань.

Знову привели дядька Яворського і знову нічого не міг з нього видобути Бернштайн.

— Цей, чи не цей?

— Такий як цей, але не цей.

— Якто «такий як цей»? Це значить, що той самий!

— Ні, не той самий.

— Ще раз придивіться. Адже добре бачили тих, що стримали тоді віз?

— Та що з того, що бачив, коли я боявся. Бандити стріляли, куди мені було їм приглядатися, я коби з живою душею вийшов.

— Але тепер уже страху нема, можете добре й спокійно придивляться, тут в'язниця і з-поза її мурів не може він вас досягнути, волос вам з голови не спаде!

Заклопотаний дядько чухається в голову, але від свого не відступає.

Протестую, що суддя намовляє свідка, щоб показав пальцем на мене, суддя кричить і прозить карами і мені й свідкові, але дядько тримається твердо. А я сиджу, як на шпильках і коли дядько вийшов за двері, мушу стримуватися, щоб не вирвалося з мене зідхання полегші.

Призодять другого свідка, згайомого мені з попереднього разу жидівського хлопчика. Повторяється та сама історія, жидок обдивляє мене з усіх сторін і вкінці каже те, що й інші:

— Такий як той, але не той.

Суддю бере лють, він бачить, як вихоплеться йому з рук можливістю віддати мене під процес, конче хоче вимусити на жидкові, щоб пізнав у мені напасника. Цього вже мені було за багато і я почав кричати піднесеним голосом, що це напасть, суддя хоче застрашити дитину і вимушеними на ній зізнаннями запроторити мене в тюрму. Бернштайн пиниться з люті

я не даюся, бо ж це не переливки, скинився гвалт і авантюра, відводять мене до камери, ще не зспокоївся я, вже знову кличуть. Бачу, жидок сидить спокійно під стіною і серце в мене захололо. Невже ж подався він під погрозами Бернштайна? Суддя теж жид, дарма що вихрест, міг з іншого боку до свідка дібратися, по-жидівськи до нього заговорити й перекопати. Хіба ж це тяжко намовити до чогось дитину?

--- Тепер кажи, той чи не той?

--- Ні, не той.

Суддя скаженіє.

--- Як тебе замкну до пивниці тільки на хліб і воду, тоді будеш знати, як маєш говорити!

Жидок розплакався і за плачем нічого не міг говорити, шльохання відобрало йому мову.

Бачить Бернштайн, що нічого не вдіє, заждав, доки жидок не заспокоївся трохи, ще раз запитався, дістав ту саму відповідь і казав її запротоколювати Трафіковському.

З важливіших конфронтацій пам'ятаю ще дві, обидві з жінками, ще й гарними. Найперше з білявою красунею, жінкою митного урядовця, що їхала на візку й сиділа побіч Романа Барановського. Нікого вона не може пізнати, бо її товариш подорожі безнастанно курив і пускав їй дим з цигарки під ніс, дим докучав їй у носі і з очей, вона весь час відвертала голову й нікому не приглядалася. Так і видно, що не хоче жінка говорити, здалеку тримається від справи. Або повірив їй суддя, або призик уже до заперечень, не дуже розпитувався і відпустив додому. З приємністю виходив я з тої конфронтації і не від того був, щоб суддя довше допитував цього свідка, тільки й радос-

ти для мене, що бодай подивлюся на гарну жінку.

Друга — гарненька brunетка, вчителька з села Лисець, теж полька. Бачила вона мене на богородчанському шляху на кілька годин перед нападом. Чи пізнала, не скажу, але я її зідразу впізнав. Вже хто як хто, але гарні дівчата ніколи не пройшли непомітно попри мою увагу і я таки їй приглянувся тоді, і все в мене знаходився час, щоб подивляти дівочу красу. Могло б це лихом для мене скінчитися, але може мав мене під опікою божок любови й дівочої ласки — жіночі свідки всміхалися й заперечували.

Слідство тягнулося довго. Сінчилися допити, перейшли й конфронтації, ми сидимо з камерах, неначе забуті. Порозумілися ми з Паславським, Люпулем, і молодим семінаристом Чухнівським, що теж сидів прилучений до нашої справи, дарма що без підстави, і завели голодівку на знак протесту троти довгого слідства. Або ми винні — тоді давай нас на суд, або невинні — пускай на волю!

В тих часах голодівка в'язнів траплялася рідко і була це сензаційна подія. Дала вона нагоду до інтервенції у Станиславові й у Львові, а навіть у варшавському соймі українські послы виносили інтерпеляції. Наробило це великого шуму, ми відмовлялися від усяких харчів, навіть води, домагалися допустити до нас українських адвокатів. Коли це вже почало за довго тягнутися, суд дозволив відвідати нас покійному вже адвокату Левкові Бачинському, відомому громадському діячеві з радикальної партії й одному з найліпших оборонців у політичних процесах перед станиславівським судом. В його приявності Бернштайн заявив, що слідство закiчене, акти переслю до

прокуратури у Львові, де буде відбуватися наша справа тому, що вона засягом діяння УВО виходить далеко поза межі станиславівського суду.

Послухали ми д-ра Бачинського й перервали голодівку. Сидимо та й сидимо, ждемо й ждемо — щось нічого не чути про кінець справи. Об'являємо голодівку здруге. Поліція, суди й прокуратура виробили собі таку тактику, що коли не можна когось засудити, то бодай у слідстві потримати його з півтора ро у або й довше, отож ми хотіли голодівкою приспішити вихід на волю тих тозаришів, що їх не було підстави ставити перед лаву присяглих.

По двох або трьох днях кличе мене суддя і грозить, що накаже силою годувати, коли не припинемо голодівки.

— Годуйте, я добровільно голодівки не перерву і перед силою коритися не буду.

Бернштайн впевняє мене, що слідство він справді скінчив, що від нього тепер нічого не залежить, показує якісь папери, відчитує якісь акти.

По нараді ми таки голодівку перервали. Скоро після того наша чвірка розлучилася — Паславського і Бігуна відвезли до Львова, Чухнівського випустили на волю, лишився я один з тієї справи.

Було це під кінець червня 1925 року. Відчинилися двері камери, ключник кличе:

— Моклович, до судді!

Приходжу до Бернштайна, а він мені говорить:

— Пане Моклович, прокурор доручає звільнити вас з тюрми і ви сьогодні вийдете на волю. Одначе нікуди не вільно вам виїжджати зо Станиславова. Чи берете на себе зобов'язання?

Очезидячки я зсраз те обіцяв. Мені коби за браму, а там уже побачимо, що і як.

Дав мені суддя якусь цидулку, щоб поліція вдруге мене не замкнула в цій самій справі. Не хотілося мені вірити, що таким легким коштом вискочив я з тюрми й вимотався з цілої цієї препоганої історії і доволі часу минуло, заки я знов привик до вільного життя, забув усіх тих Ляксів і Бернштайнів, хай їм хрін!

VII

В СВІТ ЗА ОЧІ.

Кожна людина радується, коли вийде з тюрми на волю, та чомусь радість в мене притьмарена. Найперше не застав я мого доброго і щирого товариша, Миколу Ясінського, якому поліція в Станиславові почала наступати на п'яти, він мусів виїхати до Львова і жив там на конспіраційній квартирі. Та й багато інших товаришів з УВО не стало за цей час. Одні пішли в підпілля, дехто виїхав за границю. А щодо решти --- я мусів бути дуже обережний, бо поліція не спускала мене з очей. Не було мови про те, щоб я міг далі легально триматися на поверхні життя і водночас працювати для УВО, принаймні до якогось часу. Перед мною стояла альтернатива: або йти в підпілля, або на якийсь час відсунутися від активної революційної роботи. З Команди УВО порадили мені те друге і я вернувся до свого громадського життя в Бельведері, закріпився в аматорському гуртку й відгризався, як міг, від поліцейських нападів. А спокою мені не давали, не тільки весь час слідували за мною, ще й підслухували, навіть у моїй власній хаті. Недалеко від нас жив старий поліцейний агент, ще з австрійських часів, українець Гашинський. Якось раз стрінув він мого батька та й каже йому:

--- Вважайте, пане Моклович, про що говорите в себе вдома, бо ваші стіни мають вуха.

Берігся я, як міг, та як можна зберегтися на вулиці, де кожен сусід знає вас від років і де кожен ваш

крок на очах десятків людей, а кожне слово, хоч і шепотом сказане, оббжить цілу вулицю швидше, ніж встигнете про нього забути. Підозривав я свою сусідку, не думайте, що польку. Таки своя, українка, Когутяк на прізвище. Вже пізніше, коли я переїхав до Бразилії, написали мені про те інші сусіди, що в міжчасі виїхали до Канади. Вони знали про те відразу, боялися мені сказати. Що ж я міг їй зробити? Побити таку погань? Махнув я рукою, бо нічого поважного вона до поліції донести не могла, хіба збрехати щось, або передавати різні сплетні. Одного вечора я з гуртом товаришів сидів у садку моєї дізчини. Нараз собака почав кидатися й несамовито гавкати в сторону саду. Спустили ми його з ланцюга і він прожогом кинувся в сад, чути було, що когось занюхав. Встали ми з Миколою й обидва спіймали ми там одного дядька, що лежав собі в траві й підслухував нашу розмову. Був це собі дядько з Креховець, п'яничка, що за горілку продав би рідну маму, аж дивно, що такого помічника дібрала собі польська поліція. Просився він у нас, щоб життя йому дарувати, та хто б руки собі паскудив такою сволотою? Доброго він тоді дістав від нас гостинця, пішов додому з розбитою пикою і роз'юшеним носом, напевно до кінця життя відійшла йому охота підслухувати.

В таких умовах життя ставало просто нестерпне. Працювати політично не можна, бо куди кроком ступиш — скрізь поліцію за собою ведеш. Дістати якусь заробіткову працю теж не легко, люди не радо приймають тих, що на них тяжить підозріння поліції. Подумав я собі, що виїду кудись у світ, може там собі влаштую якоесь життя, а може за якийсь час вернуся, коли вже все забудеться. До того мучила мене ще од-

на думка.

Наближався процес т. зв. «поштівців» у Львові, куди прилучено Івана Паславського й Миколу Бігуна, перевезених зо станиславівської тюрми. Закидали їм усякі речі, здається всі експропріаційні напади УВО та й усе інше, чого не могла вислідити поліція, а що хотіла підтягнути під діяльність УВО. Для мене найбільш прикре було, що Микола Бігун сидів у тюрмі замість мене. Його обзинувачували за перший напад у Калуші і за пострілення поліциста Красняка, а в дійсності його там не було, напад виконали ми втрійку з «Юльком» і з Льольком. Увесь час продумував я, яким би то способом відтяжити Бігуна, вже дійшло в мене до того, що я готовий був самий замість нього піти з тюрму, признавшись до вини. Постарався я про побачення з Юльком Головінським і представив йому свій план, та він тільки нагримав на мене. Нічого це Бігунові не допоможе, не за те одне його обвинувачують, та й іншу справу в потребі пришиють, з рук своїх його вже не випустять, напевно засудять. І так за одним махом двох горобців піймають. А найважливіше, поліція собі дуже упростить справу на майбутнє. Що тільки станеться — замість шукати справника й дійсного винownika, поліція заарештує першого з краю підозрілого члена УВО й чекатиме, доки не згложиться справник, щоб визволити товариша в біди.

Роздумавши добре, не міг я не признати рації Головінському. Все таки не покидала мене думка, що конче щось у тій справі треба зробити, тимбільше, що до процесу вже було зовсім близько. Постановив я зійхати до якоїнебудь країни, куди найлегше дістатися, і звідки зложити заяву до суду, відтяжити Бі-

гуна і признатися до вчинку. Найлегше було емігрувати до Бразилії і я виїхав туди дня 9 листопада 1926 року. Перед виїздом вступив я до оборонця Бігуна, д-ра Лева Ганкевича у Львові, порадитися, що зробити, щоб зирвати Бігуна з тюрми. Д-р Ганкевич був тої думки, що тут я мало що можу помогти. По хвилині спитався, чи я віруюча людина. Коли я potwierдив, казав мені піти до одного старенького священика исповідатися і признатися до справи, що за неї засуджено Бігуна. Дуже радо я це зробив і старенький отець висповідав мене в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка. Як я потім довідався, називався він о. Біленький. Під час сповіді признався я до всього і просив священика, щоб він, як тільки перечитає в пресі мою заяву, виявив у суді те, до чого я тут признався. Не хотів він того зробити, це тайна сповіді, від якої можуть його звільнити тільки в Римі. Конче я хотів його перекопати і ровказав йому такий випадок, що про нього чув у Станиславові з оповідання покійної вже українки Вовчукової, вдови по ключнику в станиславівській тюрмі «Діброва», де сидів колись Мирослав Січинський після атентату на намісника Галичини, графа Потоцького, і звідки Вовчук помагав йому втікати.

Недалеко Станиславова, перед майже сорок роками, хтось замордував коршмаря, його жінку й служницю. Один дядько, вертаючись з ярмарку, де забарився до пізна, стрінув жандарма, що якраз зайшов за чимсь до коршми і знайшов там три трупи. Дядько замкнули і засудили на досмертну тюрму. Коли він уже відсидів двадцять літ, помер знаний на цілу околицю злодій з його села. Перед смертю признався священикові на

сповіді, що це він убивник коршмаря, і просив, якщо ще це можливе, рятувати невинного, який уже двадцять літ карається в тюрмі. На підставі свідчення священика дядька приспіненим порядком звільнили.

Священик терпеливо мене слухав, вияснивав мені, що інакше трактується свідчення перед смертю, а інакше звичайну сповідь, і нарешті, правдоподібно, щоб позбутися мене, обіцяв те зробити.

Розказав я про те д-рози Ганкевичеві, він списав мої свідчення, казав собі дати мою знимку і заспокоїв мене, що буде робити всі можливі старання в справі ревізії процесу Бігуна, засудженого вже на шість років тюрми, і з тим виїхав я з Польщі.

В пляні укладав я собі піти скласти свідчення перед поліційною владою в Берліні, ще по дорозі до порту. Мої транспортні документи з корабельного бюро виготовлені були так, що ніде по дорозі не міг я спинятися, до того не міг я в нікого у Львові дістати якоїсь адреси до Берліна, та й з «Юльком» не бачився, тоді якраз йшла величезна увіля арештів по цілому краю в зв'язку з убивством польського шкільного куратора Собінського і все пірнуло під землю, що допитатися до нікого. І так я заїхав аж до Сан Павльо в Бразилії. Пощастило мені знайти працю в англійській залізничній компанії і я зараз узявся за справу Бігуна. Написав я листа до польського Міністерства Справедливости в Варшаві і теж до польського посольства в Ріо де Жанейро. Писав я до різних осіб за порадою і пильно слідкував за нашою і польською пресою, чи не знайду якогось відгуку своєї заяви. Все надаремно. Думав я, чи не вдалося б перевести процесу перед

якимсь з заграничних судів? Мусіло б це коштувати колосальні гроші. Потім мусів я погодитися з думкою, що поляки в ніякому разі не випустять Бігуна, вони ж мусіли б йому платити відшкодування за невинний засуд і пересиджений у тюрмі час.

В Бразилії тоді я міг незле влаштуватися. Але так далеко від України? Посидів я два роки і конче запрагнув дістатися на європейський континент — все ж звідти ближче до рідного краю. І хоч дорога туди тепер для мене, після моїх листовних признань до участі в УВО, закрита, проте краще поселитися в якійсь країні, звідки в разі потреби скоро можна майнути додому.

Не мавши грошей, щоб заплатити за корабельну карту, я вештався по пристані в Ріо де Жанейро й підглядав кораблі, якби то дістатися гуди незаваженим. Мені коби на море, хіба ж не будуть вертатися, щоб мене одного назад висадити на суходіл. Нагода трапилася скоро і 13 травня зсів я на французький пароплав без карти, сховавшись між якимись бочками. Щойно коли корабель риплив на широкі води, виліз я зо своєї криївки й пішов прогулятися по покладі. Склалося щасливо, що тим самим кораблем їхали українці з Холмщини, верталися з Аргентини додому, я хутко з ними познайомився і признався, що їду «зайцем». Добрячі люди зараз мене нагодували й обіцяли мовчати. Яксь довідався про те на другий день рано корабельний перекладчик, шлезький поляк, і прийшов до мене ближче розпитатися. Я подався за поляка, що вертається до краю з туди за рідними сторонами, а що грошей у мене нема — треба їхати «зайцем». Заспокоїв він мене, що нічого мені не станеться, хоч до корабельної влади донести про те

92

він мусить, це його обов'язок корабельного службовика. По сніданні зайшов до нас шеф відділу пасажирів третьої класи, кинув оком по людях, бачу, зір його спинився на мені, на хвилину завагався, пустився йти до мене і чомусь затримався. Коли вже всі поспідали й виходили з їдальні, шеф, що йому я чомусь видався підозрілий, підступає до мене й питається, звідки я їду. Звідки ж, як не з Ріо де Жанейро? А як це сталося, що не завважив він мене при вході на корабель? Кому віддав я свою корабельну карту? Це ж він стояв на містку й переглядав документи в усіх. Був це француз, говорили ми ломаною португальською мовою, — вдає він, що добре розуміє, робить дивну міну, питається, якої я національності. Кажу, що поляк, тоді він кличе перекладчика, який, як показалося, досі нікому нічого про мене не говорив. Мусів я до всього признатися — не легко було мені заробити на дорогу, а вертатися конче хочу, що ж мені було робити?

Шеф слухає з симпатією, похитує головою, здається, ніби й вірить. Заповідає, що ждатимуть мене непременно.

— Та хіба не завернете мене до Бразилії?

— Ні, не завернемо. Кому б хотілося платити за вас ще раз дорогу? Ані французька держава не буде вас туди депортувати, ані корабельна компанія не дасть на те грошей.

— Ну, то слава Богу, коби до Європи, там собі дам раду.

— Чому ж ви так лякаєтеся Бразилії? Сумління в вас може нечисте?

— Крий Боже, нічого не маю до Бразилії і нікого там не скривдив. Тільки остогид мені її гарячий клі-

мат і на саму думку повороту обливає мене гарячий піт.

Обіщое шеф якось мені допомогти, дарма що мусить він донести про те комісареві. Бо як же висадити мене з корабля, коли нема з мене французької візи? Тим часом мушу відробити свою подорож, працювати буду в кухні помічником.

Радо я на те погодився, це відразу дало мені статус такого самого пасажира чи корабельного працівника, як усі інші, не мусів я вже ховатися між бочками і придумувати над тим, де б чим поживитися до приїзду в Європу.

Покликали головного кухаря — це швайцарський німець, грубезний дядько, виглядає незлий по натурі. Розказав я йому свою історію, це його прихильно до мене настроїло. До роботи дав мені свій комбінезон, в який могло зміститися три таких, як я. Кухарі, самі німці, хлопці добрі, найперше питаються, чи їв я що й пив. Щодо цього останнього — не міг я заперечити, бо завдяки нашим людям встиг уже хильнути вина. Дали мені знову відерце з вином на охоту й показали мою роботу — мити посуд. Взявся я за одне й друге і самому чудно, як цей посуд цілий виходив з-під моїх рук.

За хвилину кличуть мене до комісаря. Це англієць, португальської мови не знає, тільки французьку, якої я знову не розумію. Оказується, що дуже добре говорить по-німецьки і так ми з ним порозумілися. Обіцяє звільнити мене від усяких неприємностей, щоб тільки я признався, якими хитрощами дістався я на корабель — сказати йому ширю правду. Та які тут хитрощі? Ніяких спільників у мене не було, ніхто мені

при тому не помагав, замішався я між робітників, що входили на корабель вивантажувати якісь речі, вони зійшли з тягарем, а я зсунувся між бочки — от і все. Не ходе вірити, бісова личина, та вже якось удалося мені його переконати. Стануло між нами на тому, що нічого він мені не зробить, тільки щоб зліз я з корабля в першому європейському порті.

Життя на кораблі почало мені подобатися. Та й чому ж би ні? Ходжу собі на снідання, обіди й вечері, запиваю добрим вином, якого тут не бракувало. Можна б і навколо землі їхати. Завів я знайомства на пароплаві, з аргентинськими поворотцями склали ми добрячий хор, виспівували всяких пісень, як на концерті, чужинці прислухувалися й не могли налюбуватися нашою піснею.

Так доплили ми до першого порту в Європі — Лісбони в Португалії. Було це в неділю ранком, десь коло десятої години.

Пароплав затримався там на кілька годин, подорожним дозволено висісти і ми пішли оглядати місто. Щоправда воно гарне, мальовничо положене, та чомусь видалося мені бідне. Хотів я тут залишитися, щоб не мати вже клопотів на кораблі, шукав земляків, чи не знайдеться якийсь, може порадить, як улаштуватися. Земляків стрінув я тільки пейсатих — де ж їх нема? — знову помогла моя зогнішна подібність до племені Ізраїлезих синів, і вони мені відрадили залишатися, країна тут не багата, роботи нема, і т.д. Нема щастя, треба вертатися на корабель. Та чи впусять? На щастя не чинили ніякої перешкоди.

Після обіду відчалили ми від берега, я преспокійно

проходжувався по покладі, а ввечері пішов дивитися в кіно, що в першій клясі. Побачив мене комісар і тільки засміявся. Кличе мене до себе на другий день, чому не лишилася я в Лісбоні.

— Всюди інде міг я лишитися, тільки не в Лісбоні.

— А то чому?

— Лісбона — в Португалії, португальської візи в мене нема, отже мусіли б мене кудись відставити, а куди ж, як не до Бразилії, звідки я приїхав, з якою в них одна мова і якесь національне споріднення? А раз я вибрався з Бразилії — скоріше до чорта піду, аніж назад туди вернуся.

Бачить комісар, що нічого зо мною не вдіє.

— Дайте мені слово, що не скажете на французькій землі, яким кораблем ви приїхали, то я накажу моїм морякам так вас висадити на беріг, щоб обминути всяку конгрولو.

Урочисто запевнив я його, що нізачо в світі не скажу того, назіть, якби спіймала мене французька поліція. Та й чому ж мав би я те говорити, чи ж воно мені що pomoже? Не хочу так віддячуватися за його прихильність і добродійство для мене.

Комісар геть подобрішав, попрощався зо мною і навіть побажав мені щастя по приїзді до Франції. І може усе скінчилося б гаразд, якби не проклятуща моя цікавість до жінок.

Серед у-раїнців-холмщаків була молоденька дівчина Маруся. Іхала вона під опікою далекого свого родича, до речі, старшого вже парубка, якого опікунство перейшло в залицяння і невідомо стало, чи він вважає себе її родичем, чи женихом. А до того ще поляк-перекладчик нагострив собі зуби на дівчину і

добре то кажуть, що де два б'ються, туди третій не сунься. Та ні, закортіло мені спробувати щастя в гарненької Марусі і це відразу придбало мені ворогів і в її родича і в перекладчика. Завдяки тому останньому змінилося і в комісаря відношення до мене. Коли ми наближались до французького порту Ле Гавр, прийшли до мене ввечері шеф 3 кляси з перекладчиком і заявили мені, що я під арештом, що тільки приїдемо вранці до порту — передадуть мене французькій поліції. Що ж було робити? Мовчки прийняв я це до відома і погодився зо своєю долею. Завели мене до порожньої кабіни першої кляси й замкнули там на ключ.

Коли вже всі подорожні вийшли на сушу, покликано двох французьких жандармів, що завели мене до портової поліційної станиці. Допитував мене поліційний комісар і зацікавився, чи хотів би я, щоб відправлено мене до Польщі. О, що це, то вже ні! Перший раз тоді признався я, що я не поляк, тільки українець, і що не на те їхав я з Польщі аж до Бразилії, щоб тепер назад туди вертатися.

Встромили мене до «каритки» й відвезли до судової тюрми, зараз того самого дня поставили перед суддою. Якби я мав з чого заплатити 150 долярів за перевіз, все на тому скінчилося б і може доля моя куди інакше склалася б у пізніших роках. А так через дві неділі відбувся мій процес і мене засудили на місяць арешту за те, що вчинив шкоду корабельній компанії.

По виході з тюрми знайшов я приміщення в земляків з Кам'янця Подільського, жив разом з ними і хотів зачепитися за якусь працю. Не вдалося. За кілька днів поліція доручила мені наказ Міністерства Внутрішніх

Справ, щоб до 24 годин опустити територію Франції. Тому що я був караний за нелегальний переїзд кораблем, уважався я небажаним чужинцем і відмовлено мені права на перебування в Франції.

Куди ж подітися? Спочатку думав я, чи не до Німеччини. Принагідні мої друзі відрадили мені, казали, там біда, безробіття, хто тільки може, тікає звідси. Краще вже в Бельгію. Послухав я їхньої ради і того самого дня всів до поїзду, що ішов на Ліль. На двірці в Ліль довідався я від поляків, що швендалися по місті, що є тут у місті польський «готель» для тих, які вертаються додому. Пішов я до того готелю і стрінув там багато українських заробітчан. Довідався від них, що в Ліль є бельгійський консулят і того самого дня пішов туди взяти транзитну візу на дорогу до Польщі, і ще того самого дня приїхав до Бельгії.

Ще будши в Станиславозі знав я, що один з моїх друзів в УВО, Слюсарчук, живе в Бельгії. Тепер думав я відшукати його в Брюсселі, де він мав студіювати в університеті, та показалося, що ми розминулися на океані — поїхав він до Південньої Америки таким самим способом, як я їдти до Європи. Ото мандрівники наші українці! Доки киснули в дома, то й нося нікуди не показали, а тепер доля розкидає ними по всьому світі, як мореплавцями. А щоб тобі заціпило, яке собаче щастя!

Довелоя самому лаштуватися в Бельгії, шукати земляків і через них в'язатися з націоналістичною організацією — та тут уже починається інший розділ в історії мого життя.

ЗМІСТ:

Передне Слово	ст. 5
1. До УВО в Станиславові	ст. 7
2. Напад на поштовий віз під Калушем	ст. 22
3. Відворот після бойової акції	ст. 36
4. Виступ «Летючої Бригади» під Богородчанами	ст. 48
5. З границі до в'язниці	ст. 59
6. Слідство в Станиславові	ст. 68
7. В світ за очі	ст. 87
8. Показчик праць автора	ст. 101

ПРАЦІ ТОГО САМОГО АВТОРА:

(під власним або прибраним назвищем — Богдана Михайлюка)

I. Дрібні брошури:

A. В серії «За що ми боремося? — Бібліотека Українського Націоналіста»:

1. Шануймо наше минуле, але не засмічуймо традиції, 1947
2. Природа українського націоналізму, 1947
3. Пояснення до Програми Українських Націоналістів, 1947
4. Міжнародне політичне положення та українська справа, 1948
5. Організація Українських Націоналістів і Українська Національна Рада, 1948

Б. В серії «Політична Бібліотека Українського Націоналіста»:

1. Що таке політична еміграція і в чому її значення? 1953
2. Які небезпеки грозять українській політичній еміграції і як з ними бореться ОУН. 1953
3. ОУН — сумління нації, 1953
4. Підривна робота большевиків у Канаді, 1953
5. Перший листопад і український націоналізм, 1953

II. Публіцистика:

1. Справа Ярослава Барановського-Макара, Краків 1940
2. Сьогодні й завтра — думки націоналіста, Вінніпег 1950

3. Варшавський Договір у світлі націоналістичної критики, 1950
4. Бунт Бандери, На чужині, 1950
5. Під знаком тривожного майбутнього — думки націоналіста, Чикаго 1951

III. Праці в збірниках і періодиках:

- La controverse sur l'Ukraine («Revue Politique et Parlementaire», Paris, October 1952)
2. Винниченко — чи Петлюра? («Розбудова Держави», кварталник «Зарева» чч. 2 і 3 за 1953)
 3. Бойові дії ОУН на Західно-Українських Землях у першому десятилітті її існування, (Збірник «Організація Українських Націоналістів 1929-1954» На чужині 1955»)
 4. Уривки з праці п.н. «Микола Міхновський — батько модерного українського націоналізму»:
 - а) Конституція України в проекті «Української Народної Партії», («Самостійна Україна» чч. 9, 10, 11 і 12 за 1957 рік)
 - б) Військова діяльність Миколи Міхновського («Самостійна Україна» ч. 1-2 за січень-лютий 1958 року)
 - в) Микола Міхновський і вибори до IV Думи («Самостійна Україна» ч. 3-5 за березень-травень 1958 року)

IV. Мемуаристика

1. Дух, що тіло рве до бою... (Юліян Головінський, Крайовий Командант У.В.О.), Вінніпег, 1951
2. Дрижить підземний гук, (спогади з 1930 і 1931 років у Галичині), Париж-Вінніпег, 1953
3. На порозі невідомого, спогади з 1945 року,

Париж 1955

4. В яскині лева (українець у польському підпіллі), на підставі записок і матеріалів Тадея Гордона, Торонто 1958

V. Інші праці

1. Устрій ООН — порівняльна студія, Буенос-Айрес — Вінніпег 1952
2. Історія української політичної думки до кінця XVII століття (популярний нарис), Париж-Вінніпег 1952
3. У тристаріччя Переяславського Договору (1654-1954), Торонто 1954

VI. Переклади:

Арнольд Тойнбі: Світ і Захід, («Українське Слово», Париж, чч. 698-708 за 1955 рік)

VII. Друкується:

За чужу справу, (розповідь Михайла Козія з села Богданівка, повіт Скалат, його пригоди в большевицькому полоні й у польській армії генерала Андерса («Українське Слово», Париж 1956-1957)

VIII. Готове до друку:

Перед походом на Схід (спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках)

